

Opinnäytetyö (AMK)

Sosiaalian koulutusohjelma

Aikuissosiaalityö

2018

Kimmo Määttänen

JAETTU OSAAMINEN SIIVITTÄÄ PÄIHDETYÖTÄ MATALAN KYNNYKSEN PALVELUSSA

- tutkimus ammattilaisten ja
kokemusasiantuntijoiden yhteistyöstä

Kimmo Määttänen

JAETTU OSAAMINEN SIIVITTÄÄ PÄIHDETYÖTÄ MATALAN KYNNYKSEN PALVELUSSA – TUTKIMUS AMMATTILAISTEN JA KOKEMUSASIAANTUNTIJOIDEN YHTEISTYÖSTÄ

Opinnäytetyössä kartoitettiin päihdetyön kokemusasiantuntijoiden ja työntekijöiden tietoja ja kokemuksia kokemusasiantuntijatoiminnasta. Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esiin ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteistyön olennaisia tekijöitä ja siinä vaadittavia valmiuksia. Selvitystyön tarkoituksena oli tuottaa uutta tietoa kokemusasiantuntijatoiminnan luomiseksi ja kehittämiseksi Salon seudulla toimiviin, matalan kynnyksen päihdepalveluja tarjoaviin toimintakeskuksiin. Toimeksiantajana oli A-klinikkasäätiö.

Tutkimus oli laadullinen. Se toteutettiin puolistrukturoitujen yksilöteemahaastattelujen avulla. Tutkimukseen osallistui seitsemän (7) haastateltavaa, jotka valittiin toimintakeskusten työntekijöistä ja kokemusasiantuntijoista. Mukana oli kolme työntekijää ja neljä kokemusasiantuntijaa. Valintaperusteena oli kokemus vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnasta. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Aineiston analyysi suoritettiin sisällönanalyysin avulla.

Haastateltavilla oli monenlaisia kokemuksia yhteistyöstä. Kaikki suhtautuivat positiivisesti kokemusasiantuntijatoimintaan. Sen hyötyä päihdetyössä pidettiin kiistattomana. Tuloksissa tuli esiin, että tasavertaisella yhteistyöllä ja jaetulla osaamisella asiakkaita kyetään auttamaan kokonaisvaltaisemmin. Kokemusasiantuntijuus nähtiin rikkautena sekä asiakkaiden, että kokemusasiantuntijoiden osallisuutta lisäävänä työskentelymuotona. Haasteena toiminnan kehittymiselle pidettiin muun muassa eri palveluntuottajien vanhakantaisia asenteita toimintamuotoa kohtaan ja yhteistyössä ilmeneviä persoonakohtaisia vaikeuksia.

Kokemusasiantuntijuus on vielä melko uusi ilmiö Suomessa. Tutkimuksen tulosten mukaan tarve kokemusasiantuntijatoiminnalle on suuri. Sen uskotaan lisääntyvän tulevaisuudessa päihdepalvelujen keskuudessa. Kehittyminen vaatii aikaa ja eri toimijoiden avointa suhtautumista asiaa kohtaan. Toimintamallille tulee luoda yhtenäiset puitteet ja käytännöt, jotta se vakiintuu viralliseksi työtavaksi.

ASIASANAT:

kokemusasiantuntijuus, jaettu osaaminen, päihdetyö, osallisuus, matalan kynnyksen palvelu, palvelujen kehittäminen

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme in Social Services | Adult Social Services

2018 | 54 pages, 4 pages in appendices

Kimmo Määttänen

SHARED KNOW-HOW WINGS SOCIAL WORK WITH SUBSTANCE ABUSERS IN LOW-THRESHOLD SERVICE – RESEARCH OF CO-OPERATION WITH PROFESSIONALS AND EXPERTS BY EXPERIENCE

This is a research about co-operation of experts by experience and employees in social work with substance abusers. The aim was to study relevant things and features of collaboration. The final purpose was to produce new information for development work of expert by experience method. This kind of method is used as a low-threshold service at daycare centers in Salo. Mandator of the thesis was A-klinikkasäätiö (a foundation clinic in Finland).

The research was qualitative. The material was collected with half structured individual theme interviews. There were seven (7) interviewees. Three daycare center employees and four experts by experience. Demand for research participants was experience about peer support and expert by experience work. Interviews were recorded, transcribed and analyzed by using content analysis.

Interviewees had many kinds of experiences with collaboration. They all had a positive attitude to the expert by experience method. According to results, it was held a very useful tool in work with abusers. Results tell that shared know-how in equal co-operation will help customers more comprehensive. It also increases the participation of customers and experts by experience. There were seen challenges like old fashioned stances against the working method and personal difficulties in collaboration.

Expert by experience method is still a quite new thing in Finland. Results of the research show that the need for this kind of method is huge. It is probably growing significantly in the future among work of misusers. The development work needs time and open-minded approach for service producers. It also needs homogeneous structures and policies to make it an official way of working.

KEYWORDS:

expert by experience method, shared know-how, social work with substance abusers, participation, low-threshold service, development of services

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 KOKEMUSASIAANTUNTIJUUS	7
2.1 Kokemusasiantuntija	8
2.2 Kokemusasiantuntijakoulutus Suomessa ja Salon seudulla	9
2.3 Matalan kynnyksen palvelu ja kokemusasiantuntijuus	11
2.4 Ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyö	13
3 PÄIHDETYÖ JA OSALLISUUS MATALAN KYNNYKSEN PALVELUSSA	15
3.1 Matalan kynnyksen päihdetyö tulevaisuudessa	15
3.2 Sosiaalinen osallisuus kokemusasiantuntijatoiminnassa ja matalan kynnyksen palvelussa	17
4 PALVELUJEN YHTEISKEHITTÄMINEN JA KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINNAN TULEVAISUUS	19
4.1 Kokemusasiantuntijatoiminta palvelujen yhteiskehittämisessä	19
4.2 Kokemustiedon ja jaetun osaamisen tulevaisuus	20
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	22
5.1 Tutkimusmenetelmä	22
5.2 Haastateltavien valinta ja haastattelujen käytännön toteutus	24
5.3 Aineiston analyysi	26
6 TUTKIMUSTULOKSET	28
6.1 Kokemusasiantuntijuus käsitteenä	28
6.2 Suhtautuminen kokemusasiantuntijatoimintaan	30
6.3 Yhteistyön olennaisia tekijöitä ja haasteita	31
6.4 Kokemusasiantuntijakoulutus ja muut yhteistyössä vaadittavat valmiudet	37
6.5 Jaetun osaamisen tulevaisuus ja kehittäminen	40
7 TULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	43
8 POHDINTA	47
8.1 Tulosten tarkastelua	47
8.2 Opinnäytetyön luotettavuus	48

8.3 Aiheita jatkotutkimuksille

50

LÄHTEET

51

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuslupa

Liite 2. Haastattelurunko

Liite 3. Infokirje

Liite 4. Suostumuslomake

1 JOHDANTO

Päihderiippuvuus on monimuotoinen ja usein vaikeasti hoidettavissa oleva sairaus. Se vaikuttaa monelle eri elämänalueelle ja näin ollen päihdetyötä tekevien ja riippuvaisia auttavien työntekijöiden tulee osata ottaa asiakas huomioon kokonaisvaltaisesti. Päihderiippuvuudesta toipumisessa keskeistä on vahvan sisäisen motivaation herääminen, jossa päihdetyötä tekevillä voi olla iso vaikutus. Päihdetyön painopisteen tulee olla ennaltaehkäisevässä työssä, mutta haittoja vähentävää ja kuntouttavaa työtä tarvitaan myös. Päihdetyössä on nähty hyvänä menetelmänä kokemusasiantuntijuuden käyttö toipumisprosessin eri vaiheissa. Riippuvuudesta kärsineiden ja siitä toipuneiden henkilöiden panos päihdetyössä voi tehdä asiakkaalle huomattavasti matalamman kynnyksen hakeutua palveluiden piiriin ja näin ollen mahdollisesti päästä toipumisen tielle. Tämä tutkimuksellinen opinnäytetyö paikallistuu sekä haittoja vähentävään että kuntoutumista tukevaan päihdetyöhön matalan kynnyksen palveluja tarjoavissa toimintakeskuksissa.

Opinnäytetyön toimeksiantajana on A-klinikkasäätiö. Tutkimukseen liittyvät haastattelut on toteutettu käytännössä Salossa toimivissa päivätoimintakeskuksissa, Vaihtoehto 90 ry:ssä ja Open Doorissa. Tässä opinnäytetyössä olen tutkinut laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen avulla päihdetyön ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteistyöhön liittyviä piirteitä ja ominaisuuksia toimintakeskusympäristöissä. Tutkimuksella olen etsinyt vastauksia jaetun osaamisen vaatimuksiin, vaikutuksiin ja kehittämistarpeisiin. Sen avulla olen pyrkinyt vastaamaan sellaisiin kysymyksiin kuten, mitä on kokemusasiantuntijan ja päihdetyöntekijän yhteistyö ja mitä haasteita kokemusasiantuntijatoiminnassa on. Lisäksi olen tavoitellut vastauksia kysymyksiin kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyössä vaadittavista valmiuksista sekä kokemusasiantuntijatoiminnan tulevaisuuden näkymistä ja kehittämistarpeista.

Kokemusasiantuntijuuden tutkiminen ja tutkimuksen pohjalta tehtävä kehittäminen auttavat lisäämään toiminnan tunnettavuutta ja käyttömahdollisuuksia. Tietoperustassa määrittelen tutkimukseen liittyvät keskeiset käsitteet ja luon teoriapohjaa tutkimukselle. Kokemusasiantuntijuuteen liittyy varsinaisen toiminnan lisäksi vahvasti osallisuuden käsite, jonka edistäminen on olennainen osa sosiaalityötä. Matalan kynnyksen toimintakeskuksissa voidaan lisätä kokemusasiantuntijoiden osallisuutta yhdessä ammattilaisten kanssa tapahtuvassa työssä. Yhteistyö lisää myös keskuksissa asioivien asiakkaiden osallisuutta ja ehkäisee syrjäytymistä.

2 KOKEMUSASIAANTUNTIJUUS

Kokemusasiantuntijuutta on käytetty Suomessa jo 1970-luvulla erityisesti mielenterveys-työn kehittämisessä. A-klinikan asiakastyössä terapeutteina toimivat jo silloin oman kokemuksen alkoholismista omanneet raitistuneet työntekijät. (Hietala & Rissanen 2015, 12.) Suurempaa jalansijaa toiminta on saanut vasta 1990-luvulla ja edelleen vuosituhanen vaihteen jälkeen. Päihdetyön kokemusasiantuntijuudelle suomalaisessa sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmässä on luotu perusteet sosiaali- ja terveysministeriön kansallisessa Mieli 2009 mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa. Suunnitelma on tehty vuosille 2009-2015. Sen mukaan asiakkaan asemaa pyritään vahvistamaan ja kokemusasiantuntijuutta hyödyntämään päihdepalvelujen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009.) Suunnitelman loppuraportissa todetaan, että vuoteen 2020 saakka kokemusasiantuntijuus tulee ottaa pysyväksi käytännöksi palveluiden kehittämistoiminnassa. Tähän liittyy myös asiakkaiden omaisten ja läheisten huomioiminen. (STM 2016, 27.)

Edelleen näyttää siltä, että sosiaalityön kentällä on liian vähän hyödynnetty asiakkaiden työpanosta palveluiden kehittämisessä. Vaikka kehitys on mennyt eteenpäin, paljon on vielä tehtävää. (Beresford & Croft 2004, 53-68). Kokemusosaamista ei ole osattu vielä hyödyntää kunnolla sosiaalipalveluissa. Lisäksi kyseinen työmenetelmä on ammattilaisille jokseenkin vieras ja suhtautuminen siihen ei välttämättä ole kovin positiivista. (Beresford 2002, 95–105; Beresford & Croft 2004.)

Kokemusasiantuntijatoiminnan juuret ovat vahvasti kolmannella sektorilla ja järjestötoiminnassa. Vähitellen toiminta on laajentunut myös julkisen sektorin puolelle. Lähtökohdana ovat olleet kokemukset erilaisista sairauksista ja niistä toipumisesta. Kokemusasiantuntijuuteen liittyy myös vertaistoiminta, vaikka se ei suoranaisesti ole täysin sama asia. Vertaistoiminnalla tarkoitetaan enemmänkin samanlaisia kokemuksia omaavien ihmisten keskinäistä tukea esimerkiksi vertaistukiryhmien muodossa tai tukihenkilötoiminnan puitteissa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2015, 239.) Kokemusasiantuntijatoiminta levittyy laajemmalle alueelle ja on kytköksissä ammattimaiseen, sosiaali- ja terveysalan palvelujärjestelmässä toimimiseen. Sen avulla voidaan kehittää asiakas- ja potilastyötä ja saada palvelunkäyttäjien autenttisia näkemyksiä ja kokemuksia sairastamisesta ja toipumisesta ammattilaisten tietoisuuteen. Tätä kautta sosiaali- ja terveysalan työn asiakaslähtöisyyttä voidaan edistää. (Hietala & Rissanen 2015, 11.)

Vaikuttaa siltä, että julkisella sektorilla ollaan yhä varovaisia käyttämään tämän tyyppistä työmenetelmää. Asia käy ilmi esimerkiksi Mia Mäki-Fräntin tekemästä pro gradu -tutkielmasta vuodelta 2016, jossa tutkittiin Tampereen Sarviksen sosiaalialasemalla työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten yhteistyötä kokemusasiantuntijoiden kanssa. Tutkimuksessa haastateltiin sosiaalityön ammattilaisia ja siitä käy ilmi, että työntekijöiden suhtautuminen jaettuun osaamiseen on myönteistä ja motivaatio yhteistyölle on hyvä, mutta käytännössä kokemusasiantuntijatoimintaa ei ole osattu juurruttaa vielä tarpeeksi tähän organisaatioon. (Mäki-Fränti 2016.) Kyse on vain yhdestä alan toimijasta, mutta se antaa suuntaa kokemusasiantuntijuuteen liittyvistä asenteista.

Päihdetyön saralla tilanne näyttää lupaavalta. Muun muassa Vantaan kaupungin terveyspalveluihin on vuoden 2018 alussa perustettu ensimmäinen kunnallinen päihdetyön kokemusasiantuntijan vakanssi (A-kiltojen liitto ry 2018). Tämä kertoo siitä, että päihdetyön kokemusasiantuntijuuden käyttö on jatkuvasti kasvanut ja vähitellen se raivaa tietään myös julkisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen piiriin. Esimerkkinä toiminnan lisääntymisestä voidaan mainita myös Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin yhdessä Turun Ammattikorkeakoulun kanssa vuosina 2016-2017 koulutetut kokemusasiantuntijat. He valmistuivat keväällä 2017. Koulutuksesta valmistui erilaisiin sairaanhoitopiirin tarpeisiin soveltuvia kokemusasiantuntijoita. Uutta koulutusta suunnitellaan kuluvalle vuodelle. (Turun Ammattikorkeakoulu 2017.)

2.1 Kokemusasiantuntija

Kokemusasiantuntija -käsitettä voidaan pitää yleiskäsitteenä, joka sisältää monia erilaisia alakäsitteitä ja rooleja, joissa kokemusasiantuntija voi toimia. Näitä ovat esimerkiksi vertaisryhmänohjaaja, kokemuskouluttaja tai palvelujen kehittäjä. (Rissanen 2013, 15.)

Kokemusasiantuntija voi toimia monen eri asiakasryhmän kanssa sosiaali- ja terveys työn kentällä. Tässä tutkimuksessa keskitytään päihdetyössä toimivaan kokemusasiantuntijaan. Kokemusasiantuntijalla on omakohtaista kokemusta päihdeongelmasta, sen sairastamisesta ja siitä toipumisesta. Kokemus voi olla myös päihdeongelmaisen omaisena olemisesta. Henkilöllä on kokemukseen perustuvaa tietoa siitä, miltä tuntuu sairastaa päihdesairautta, olla hoidossa ja kuntoutuksissa ja käyttää erilaisia sosiaali- ja terveyspalveluja. Kokemusasiantuntija tietää myös, mikä häntä tai hänen läheistään on auttanut kuntoutumaan. Keskeistä kokemusasiantuntijatoiminnassa on halu edistää toipumiskulttuuria ja kehittää palveluja oman kokemuksen pohjalta. Usein kokemusasiantuntija on

käynyt myös koulutuksen, jonka avulla omaa kokemusta pystyy työstämään ja hyödyntämään paremmin. Koulutuksesta saa teoretietoa ja erilaisia taitoja kokemusasiantuntijana toimimiseen erilaisissa paikoissa ja tilanteissa. Pelkkää kokemusta ei yleensä pidetä riittävänä, vaikka se usein vaaditaan kokemusasiantuntijana toimimiseen. Jotta kokemusta voi käyttää työvälineenä, vaatii se riittävän pitkää kuntoutumisprosessia sekä oman kokemuksen käsittelyä ja reflektointia. (Rissanen ym. 2015, 5.)

Vaikka kokemusasiantuntijana toimiminen on antoisaa, sisältää se myös paljon haasteita. On jo prosessi sinällään siirtyä asiakkaasta kokemusasiantuntijaksi. Tämä vaatii kypsymistä. Olennaista kokemusasiantuntijaksi kehitymisessä on, että kokemuksen omaava henkilö on edennyt riittävän pitkälle omassa toipumisessaan ja käsitellyt omaa ongelmaansa. Tällä tavoin hän pystyy toimimaan ammattilaisen kanssa yhteistyössä. Kokemusasiantuntijatoiminnalla pystytään luomaan toivoa kuntoutumisesta ja parantamaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden elämänlaatua. (Hietala & Rissanen 2015, 13-14; THL 2015, 241.)

Kokemusasiantuntija hoitaa tehtävänsä oman jaksamisensa mukaan ja hänellä on oikeus työnohjaukselliseen tukeen. Toisaalta toiminta myös voimaannuttaa kokemusasiantuntijaa itseään ja edistää tämän paluuta takaisin yhteiskunnalliseksi toimijaksi. Näin ollen toiminnalla saadaan ehkäistyä syrjäytymistä ja lisättyä asiakkaiden lisäksi kokemusasiantuntijoiden omaa osallisuutta. Kokemusasiantuntija voi kääntää omat vaikeutensa voimavaraksi ja toiminta on monelle väylä takaisin työelämään tai opiskelun pariin. Ennen kaikkea se tarjoaa mielekäästä tekemistä arkeen ja mahdollisuuden kehittää itseään. Kokemusasiantuntijakoulutus on tärkeä vaihe kuntoutumisessa. Koulutus vie elämää eteenpäin ja auttaa siirtymään palveluiden kohteesta niiden kehittäjäksi ja aktiiviseksi toimijaksi omaan ruohonjuuritasoon perustuvan kokemuksellisen tiedon avulla. Tutkimusten mukaan koulutus on olennainen osa kypsymisprosessia ja kokemusasiantuntijat ovat myös itse tätä mieltä saadun palautteen mukaan. (Hietala & Rissanen 2015, 14-15; THL 2015, 240.)

2.2 Kokemusasiantuntijakoulutus Suomessa ja Salon seudulla

Etelä-Suomen päihde- ja mielenterveystyön kehittämishanke Mielen avain on kehittänyt vuodesta 2011 lähtien kokemusasiantuntijakoulutusta. Hanke liittyy laajempaan sosiaali- ja terveydenhuollon kansalliseen kehittämisohjelmaan (KASTE), joka oli käynnissä vuosina 2009-2015. Hankkeen puitteissa on koulutettu kymmeniä kokemusasiantuntijoita ja

sen pohjalta on kehitetty suositukset koulutukselle. Suomessa on järjestetty jo 1990-luvulta alkaen eripituisia ja erilaisen sisällön omaavia koulutuksia päihde- ja mielenterveyskuntoutujille. Yhtenäistä koulutusmallia ei ole kuitenkaan aiemmin ollut olemassa. (Rissanen ym. 2015, 3-4.)

Suosituksissa painotetaan, että koulutus ei ole mikään ammattitutkinto. Jotkut saattavat toki hakeutua myöhemmin alan ammatilliseen koulutukseen. Koulutus ei myöskään tarjoa psykoterapeuttista tai kuntouttavaa hoitoa osallistujilleen, vaikka sen yksi tarkoitus on voimaannuttaa opiskelijoita. Koulutusmallin tavoitteena on ihmisten osallisuuden lisääminen ja kuntoutumisprosessin vahvistaminen sekä asenteisiin ja leimautumiseen vaikuttaminen. Lisäksi se antaa valmiuksia yhteistyöhön sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kanssa. Koulutuksen tärkeitä periaatteita ovat muun muassa tasavertainen, avoin ja toisia kunnioittava vuorovaikutus ryhmän sisällä. Luottamuksellisuus ja vaitiolovelvollisuus ovat myös ehdottoman tärkeitä. Suositusten mukaan alussa on hyvä pohtia ryhmän yhteisiä arvoja ja luoda säännöt, joita noudatetaan koko koulutuksen aikana. Ryhmytymiseen suositellaan kiinnitettävän erityistä huomiota. Koulutus ja varsinkin toisten elämäntarinoiden kuunteleminen saattavat aiheuttaa ikäviä tunteita. Silloin on tärkeää, että asioista on mahdollisuus puhua kouluttajien tai ammattiauttajien kanssa. (Rissanen ym. 2015, 6-14.)

Kokemusasiantuntijakoulutuksen suositellaan kestävän noin 8 kuukautta ja koostuvan erilaisista moduuleista, jotka sisältävät perehtymisen kokemusasiantuntijatoimintaan, faktatietoa erilaisista sairauksista ja hoitomuodoista sekä kuntoutusjärjestelmistä. Lisäksi olennainen osa koulutusta on oman kokemustarinan työstäminen, sen kertomiseen valmistautuminen ja muille ryhmäläisille esittäminen. Myös vapaamuotoisen työharjoittelun suorittaminen ja verkostoituminen alueellisten toimijoiden kanssa ovat osa koulutusta. (Rissanen ym. 2015, 17.)

Salon kansalaisopisto järjesti ensimmäistä kertaa kokemusasiantuntijakoulutuksen lukuvuonna 2017-2018. Koulutus oli yhteensä 100:n oppitunnin mittainen ja se sisälsi lähiopetuksen lisäksi itsenäistä opiskelua ja työharjoittelua. Koulutus koostui hyvin pitkälti osioista, joita Mielen avain -hanke on suositellut. (Koulutetut kokemusasiantuntijat ry 2018.) Kansalaisopisto järjestää Salossa vastaavanlaisen koulutuksen myös lukuvuonna 2018-2019. Osallistujat koulutukseen valitaan haastattelun perusteella, joka on suositusten mukainen käytäntö. Valintamenettelyn pääpaino on motivaatiossa ja halussa toimia yhteistyössä opiskelijaryhmän kanssa. Haastattelussa etsitään myös vastauksia siihen,

miten hakija hyötyisi kyseisestä koulutuksesta. (Salon Kansalaisopisto 2018; Rissanen ym. 2015, 10.)

2.3 Matalan kynnyksen palvelu ja kokemusasiantuntijuus

Matalan kynnyksen palveluilla tarkoitetaan palveluja, joiden piiriin hakeutuminen on pyritty toteuttamaan entistä matalamman kynnyksen periaatteella verrattuna normaaleihin palveluihin. Tämän tyypisissä palveluissa asiakkailta vaadittavat palveluihin hakeutumisen edellytykset on tehty mahdollisimman helpoiksi. Yksi asiakasryhmä, jolle matalan kynnyksen palveluja tarjotaan, ovat tyypillisesti päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivät henkilöt. Päihdetyön päivätoimintakeskusten avulla asiakkaita voidaan ohjata muiden palveluiden piiriin. Vastaavasti muista palveluista voi ohjautua asiakkaita toimintakeskuksiin. (Lund 2015, 233.)

Joissakin päiväkeskuksissa saa olla päihtyneenä ja toisissa taas ei. Usein keskuksset järjestävät asiakkailleen erilaisia ryhmiä, pienimuotoista työtoimintaa tai retkiä. (Lund 2008, 17.) Pitää muistaa, että erilaisten palvelujen kynnyksen mataluus näkyy asiakkaiden subjektiivisena kokemuksena palvelujen helpeestä saatavuudesta. Pelkkä ammattilaisten asettama kynnyksen ei välttämättä näy asiakkaille tarpeeksi matalana. (Leemann & Hämäläinen 2015, 1-3.)

Tässä tutkimuksessa huomio kiinnittyy kahteen Salossa toimivaan matalan kynnyksen toimintakeskukseen. Vaihtoehto 90 ry on pitkät perinteet omaava toimintakeskus päihderiippuvuudesta ja muista elämänhallinnan ongelmista kärsiville. Se on perustettu vuonna 1990 ja on nimensä mukaisesti vaihtoehto päihteiden täyttämälle elämälle. Tässä toimintakeskuksessa asiakkaat eivät saa olla päihtyneenä. Vaihtoehto 90 ry on Salossa toimiva toimintakeskus. Sen tavoitteena on olla avoin ja suvaitsevainen kohtauspaikka kaikille kävijöille. Yhdistys tarjoaa edullista ruokaa ja järjestää erinäistä toimintaa ja osallistumismahdollisuuksia jäsenilleen. Vaihtoehdon avustuksella voi harrastaa monipuolisia aktiviteetteja, kuten puu- metalli- ja maalaustöiden tekemistä ja liikuntaa toimintakeskuksen omalla kuntosalilla. Paikka tarjoaa myös mahdollisuuden osallistua monipuolisiin retkiin tai kulttuuritapahtumiin erittäin edulliseen omavastuu hintaan. (Vaihtoehto 90 ry 2018; A-klinikkasäätiö 2018.)

Toimintakeskus ei lupaa valmiita vastauksia ongelmiin. Se antaa mahdollisuuden löytää uusia tapoja elää, löytää omia voimavarojaan ja kohdata aidosti muita ihmisiä. Vaihtoehdon toiminnassa korostuvat yhteisöllisyys ja toisista välittäminen. Yhdistys tarjoaa myös mahdollisuuden kuntouttavalle työtoiminnalle. Tässä toimintakeskuksessa ohjaajina toimivat A-klinikan työntekijät. Lisäksi toiminnassa on mukana kokemusasiantuntijoita. Toimintakeskuksen kokemusasiantuntijatoiminta ei ole järjestäytynyttä. Sen vuoksi ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteistyötä on syytä tutkia toiminnan juurruttamiseksi osaksi A-klinikan toimintakeskuksia ja laajemmin ajateltuna osaksi päihdepalvelujärjestelmää. Tässä vaiheessa toimintaa voisi kuvata epäviralliseksi tai enemmän vertaispohjalta toteutuvaksi. Se ei ole vielä saavuttanut vakituista käytäntöä. (Vaihtoehto 90 ry 2018; A-klinikkasäätiö 2018.)

Syyskuussa 2017 avatussa matalan kynnyksen Open Door -toimintakeskuksessa toiminnan ohjenuorina ovat avoin kohtaaminen ja vertaistuki. Keskus on tarkoitettu ensisijaisesti huumeita aktiivisesti käyttäville asiakkaille, jotka muuten jäävät helposti kaikenlaisen sosiaalisen avun ja tuen ulkopuolelle. Uuteen toimintapaikkaan voi tulla myös päihtyneenä. Siellä saa terveysneuvontaa sekä palveluohjausta ja asiakkaat pääsevät toivon mukaan hieman lähemmäs sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Paikassa on mahdollista saada pientä purtavaa, pestä pyykkiä sekä hoitaa asioita internetissä työntekijöiden avustuksella. Siellä työskentelevät ohjaajina A-klinikan päihdetyön ammattilaiset. Uuden toimintakeskuksen suunnittelussa on ollut mukana kokemusasiantuntijoita ja tarkoitus on vakiinnuttaa ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteistyötä ja hyödyntää jatkossa jaettua osaamista kyseisessä toimintapaikassa.

Edellä mainitun toimintakeskuksen asiakkaiden kohdalla puhutaan haittoja korjaavasta ja niitä vähentävästä päihdetyöstä. Lisäksi keskuksen toiminnan avulla on mahdollista edistää asiakkaiden osallisuutta. Se on yksi keskeinen sosiaalityön tehtävä. (Talentia 2017, 16.) Huumemaailmassa ihmiset elävät hyvin pitkälti yhteiskunnan ulkopuolisessa, laittomassa ja rikollisessa todellisuudessa. Heillä on usein voimakas pelko viranomaisia kohtaan ja aiemmat kokemukset eri tahojen kanssa toimimisesta saattavat olla negatiivisia. Pelko voi kohdistua myös päihdetyöntekijöihin. Tällöin kokemusasiantuntijoilla on monesti ratkaiseva rooli kynnyksen madaltamisessa. Kokemusasiantuntijan nähdään toimivan ikään kuin sillanrakentajana, jos asiakkaasta tuntuu, että päihdetyöntekijään ei voi luottaa. (Andersson & Kivenjuuri 2017, 31-32.)

2.4 Ammatilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyö

Yksi kokemusasiantuntijan tehtävä on toimia sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden rinnalla asiakkaiden terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Kokemusasiantuntija voi toimia omalla kokemuksellaan ja koulutuksesta saadulla tietämyksellään ikään kuin tulkina asiakkaan ja ammattihenkilökunnan välillä. Tämän kaltaisella yhteistyöllä voidaan parantaa palveluja sekä edistää ammatilaisten ja kokemusasiantuntijoiden tietämystä ja ymmärrystä puolin ja toisin. (KoKoA ry 2018.)

Yhteistyötä, jossa jaettua osaamista hyödynnetään, kuvataan lujaa luottamusta ja ”toimivaa kemiaa” vaativaksi yhteistyösuhteeksi, johon yleensä kehitytään pidemmän prosessin kuluessa. Yhteistyö alkaa usein jonkin hankkeen puitteissa tai valmennusprojektina, johon molemmat osapuolet osallistuvat. Haasteena yhteistyölle pidetään molempien tahojen ennakoasenteita toisiaan kohtaan. Yhteistyötä lujittavana asiana nähdään esimerkiksi kokemusasiantuntijoiden myönteisten palvelukokemusten kertominen ammatilaisille. Sillä voidaan muuttaa työntekijöiden asenteita positiivisemmaksi kyseistä toimintaa kohtaan. Luottamuksen syntyminen työparityöskentelyyn vie aikaa ja edellyttää avointa vuorovaikutusta sekä kummankin inhimillisyyden tunnustamista. Tämän pohjalta on helpompi käsitellä myös kokemusasiantuntijan negatiivisia palvelukokemuksia ja yrittää kehittää palveluja paremmiksi. (Hietala & Rissanen 2015, 24.)

Kokemusasiantuntijan mukanaolo ammatilaisen rinnalla on jo sinällään osoitus siitä, miksi kyseisiä palveluja tarjotaan ja kenelle ne on tarkoitettu. Kokemusasiantuntijuus voi myös toisaalta muodostua lähinnä muodolliseksi työmenetelmäksi. Näin voi käydä, jos yhteistyössä käytettävä kieli sekä työntekijän ajattelu- ja toimintatavat eivät palvele kokemustiedon mukaan ottamista. (Hietala & Rissanen 2015, 19.)

Kokemusasiantuntijatoiminta on kohtalaisen uusi asia Suomessa. Kuitenkin ammatilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteistyötä päihde- ja mielenterveystyössä on jonkin verran tutkittu aiemmin. Pia Andersson ja Anni Kivenjuuri ovat ammattikorkeakoulun opinäytetyössään vuodelta 2017 tutkineet kokemusasiantuntijuuden merkitystä ammatilaisen näkökulmasta päihdekuntoutumisessa A-klinikkasäätiön Tampereen kuntoutumiskeskuksessa. Tutkimuksen mukaan kokemusasiantuntijuus nähdään tärkeänä lisänä asiakkaiden kuntoutumisessa. Se on myös työyhteisöä rikastuttava asia ja madaltaa asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen kynnyistä. (Andersson & Kivenjuuri 2017, 37.)

Vuonna 2015 julkaistussa ammattikorkeakoulun opinnäytetyössä Riikka Högman ja Sanna-Mari Tervo tutkivat yhteistyötä sekä kokemusasiantuntijoiden, että ammattilaisten näkökulmasta Palvelumuotoilulla parempia palveluja riskiryhmille -hankkeessa. Tutkimustulokset osoittautuivat myönteisiksi. Kokemusasiantuntijatoiminta nähtiin tulevaisuudessa vakiintuvan osaksi palvelujärjestelmää ja sille nähtiin selkeä tarve. (Högman & Tervo 2015, 33.)

Muutamaa vuotta aiemmin, vuonna 2011 Mervi Ropponen selvitti pro gradu -tutkielmaansa kokemusasiantuntijuutta kehittämisen välineenä Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin psykiatrian toiminta-alueella. Tutkimuksessa havaittiin muutosvastarintaa ja asenneongelmia kokemusasiantuntijuutta kohtaan ammattilaisten taholta. Henkilökunnalla vaikutti olevan pelkoja oman työpaikkansa ja asemansa suhteen. (Ropponen 2011, 73.)

Miia Mäki-Fräntin pro gradu -tutkimuksessa vuodelta 2016 tutkittiin Tampereen Sarviksen sosiaaliaseman työntekijöiden näkemyksiä yhteistyöstä kokemusasiantuntijoiden kanssa. Erittäin tärkeänä kokemusasiantuntijan työvälineenä pidettiin oman elämäntarinan kertomista. Hyödyllisiä asioita asiakastilanteissa olivat myös kokemusasiantuntijudesta ja kehittämistoiminnasta kertominen. Lisäksi kokemusasiantuntijan nähtiin lieventävän asiakkaiden kielteisiä asenteita sosiaalipalveluja kohtaan. (Mäki-Fränti 2016, 31-32.)

3 PÄIHDETYÖ JA OSALLISUUS MATALAN KYNNYKSEN PALVELUSSA

Osallisuus (involvement) ja osallistuminen (participation) ovat vaikeasti määriteltäviä käsitteitä, mutta ne liittyvät olennaisesti kokemusasiantuntijatoimintaan. Niillä on myös selkeä yhteys matalan kynnyksen palveluun, jota on määritelty edellisessä luvussa. Käytännössä toteutuessaan osallistuminen johonkin toimintaan ja osallisuuden muodostuminen sen avulla auttavat toipujaa ja kokemusasiantuntijaa luomaan omaa identiteettiään. (Rissanen 2015, 153.) Joskus osallistuminen on rinnastettu osallisuuteen. Kansainvälinen toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden luokitus ICF määrittelee osallistumisen yleisluontoisesti osallisuudeksi elämän eri tilanteisiin (WHO 2013). Henkilön osallistuminen johonkin ei vielä tarkoita osallisuutta. Osallisuus on askeleen pidemmälle viety ilmiö, jossa henkilö ottaa vastuun päätöksistä, jotka hän itse on tehnyt. Samalla hän myös sitoutuu ottamaan vastaan seuraukset, joita päätöksistä koituu. (Kilpeläinen & Salo-Laaka 2012, 304-305.)

Osallisuuden käsitettä voidaan lähestyä myös sen vastakohtasta eli osattomuudesta käsin. Osattomuuden käsitteeseen liittyvät sellaiset asiat kuten syrjäytyminen ja ulkopuolisuus. (Rissanen 2015, 153.) Osallisuuden edistäminen on yksi sosiaalityön eettisistä velvollisuuksista. Siihen liittyvät ihmisen oikeus saada tietoa itseään koskevista asioista ja mahdollisuus ilmaista oma mielipiteensä. Näiden pohjalta yksilö voi vaikuttaa omiin asioihinsa. Osallisuus on myös ihmisen subjektiivinen tunne. Sitä ei voi toinen ihminen tuottaa ulkoapäin. (Talentia 2017.) Edistämällä osallisuutta saadaan ihmisten hyvinvointia lisättyä. Se parantaa myös yhteiskunnan sosiaalista kestävyyttä ja eheyttä sekä lisää luottamusta. (Raivio & Karjalainen 2013, 12.)

3.1 Matalan kynnyksen päihdetyö tulevaisuudessa

Vuodelta 1986 oleva päihdehuoltolaki määrittelee melko yleisluontoisesti, että kunnassa on järjestettävä sellaiset päihdepalvelut kuin tarve vaatii. Lisäksi siinä määritellään palvelujen järjestämisen kuuluvan sekä sosiaalihuollon, että terveydenhuollon sektoreille. (Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41.) Vuonna 2018 valmistuneessa raportissa YhdessäMiehin -hankkeen puitteissa toteutetussa tutkimuksessa on selvitetty toimivia päihde- ja mielenterveyspalveluja tiedoksi päättäjille. Selvityksessä on käytetty asiantuntijalausuntojen

ja väestölle tehdyn kyselyn lisäksi kokemusasiantuntijoita apuna. Tutkimuksen tarkoituksena oli saada uutta tietoa ajatellen tulevaisuuden mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittämistä. Keskeisenä asiana raportista nousevat esiin vertaisuutta ja osallisuutta korostavat ihmislähtöiset palvelut. Näitä ovat esimerkiksi Salossa toimivat A-klinikan alaiset toimintakeskukset. (Valtioneuvoston kanslia 2018.)

Tutkimuksen perusteella todetaan, että esimerkiksi palveluihin hakeutuminen tulisi tehdä mahdollisimman helpoksi asiakkaalle eli kynnyksen tulisi olla mahdollisimman matala. Päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyy edelleen paljon häpeää ja leimautumisen pelkoa, jolloin avun hakemista viivytetään. Ratkaisuksi ehdotetaan esimerkiksi laajempaa ongelmista tiedottamista kansalaisille ja jo olemassa olevien sähköisten palvelujen lisäämistä. Lisäksi kokemusasiantuntijoiden käyttöä ehdotetaan yhdeksi toimintamalliksi. Se tarjoaa lisää resursseja ja tekee kynnyksen entistä matalammaksi, jos asiakas voi hakeutua esimerkiksi kokemusasiantuntijan pitämälle vertaisvastaanotolle. Tällä tavalla palveluihin hakeutumista voidaan helpottaa ja vähentää häpeällistä leimautumista. (Valtioneuvoston kanslia 2018, 21-26.)

Raportissa todetaan, että koko sosiaali- ja terveysalan palvelujärjestelmän tulee muuttua asiakaslähtöisemmäksi. Tällöin palveluista on aidosti hyötyä niiden käyttäjille ja avun piiriin on helppo hakeutua. Erityisesti korostetaan, että päihdeasiakkaiden tulee saada palvelua nopeasti ja matalalla kynnyksellä. Tilanteeseen pitää tarttua silloin kun se on niin sanotusti päällä. Muuten heikko motivaatio avun hakemiseen voi mennä ohi. (Valtioneuvoston kanslia 2018, 21-26.)

Haastatellut kokemusasiantuntijat toivat esiin, että päihdeasiakkaille tulee järjestää arjen tukemista edistäviä päivätoimintoja. Tällaiset palvelut voisivat tapahtua päiväkeskuksissa ja kohtaamispaikoissa, joissa asiakkaille voidaan tarjota konkreettista apua. Säännölliset toiminnot auttavat ihmisiä päivärytmin muodostamisessa ja sairaudesta kuntoutumisessa. Näissäkin toiminnoissa olisi hyvä olla kokemusasiantuntijoita mukana tarjoamassa vertaistukea. Säännöllisten päivätoimintojen avulla ihmisten vointia voitaisiin seurata ja hankkia tarvittaessa lisäapua. Näin asiakkaat tulisivat otetuiksi huomioon kokonaisvaltaisesti. Kokemusasiantuntijat pitivät digitaalisia palveluja hyvänä lisänä. He olivat kuitenkin sitä mieltä, etteivät ne korvaa kasvokkain tapahtuvaa kohtaamista. (Valtioneuvoston kanslia 2018, 26-27.)

3.2 Sosiaalinen osallisuus kokemusasiantuntijatoiminnassa ja matalan kynnyksen palvelussa

Sosiaalinen osallisuus voidaan määritellä niin, että ihminen tuntee olevansa merkityksellinen osa kokonaisuutta. Hän tulee nähdä ja kuulla omansa itsensä ja pystyy vaikuttamaan yhteisiin asioihin ja oman elämänsä kulkuun. Tämä vaatii ihmisten keskinäistä luottamusta ja kunnioitusta. Tällä tavalla vuorovaikutuksen kautta voidaan kokea yhteyttä muihin ihmisiin. Yksittäisen henkilön osallisuuden kokemus vaikuttaa siihen millaisen osan hän pystyy omasta toimintakyvystään ottamaan käyttöön ja jakamaan muiden ihmisten kanssa. Sosiaalista osallisuutta voidaan määrittää myös inkluusio ja eksklusio käsitteiden kautta, joista ensimmäinen tarkoittaa mukana olemista ja liittymistä johonkin yhteisöön. Jälkimmäisellä puolestaan tarkoitetaan ulkopuolelle joutumista tai ulossulkemista. Sosiaalisen osallisuuden edistämiseksi pyritään tarjoamaan ihmisarvoisen elämän kokemus, vähentämään syrjäytymistä ja köyhyyttä sekä mahdollistamaan osallistuminen yhteiskuntaan. (THL 2018.)

Matalan kynnyksen palvelut liittyvät olennaisesti sosiaalisen osallisuuden käsitteeseen. Siihen liittyvät myös palveluiden saatavuus ja saavutettavuus. Periaatteessa kaikilla on sama oikeus saada julkisia palveluja. Tämä ei välttämättä toteudu käytännössä. Palvelujen ulkopuolelle jääminen voi johtua monesta asiasta. Apua tarvitsevilla ei ehkä ole riittävästi tietoa tai voimavaroja hakeutua palveluihin. Taustalla saattaa olla fyysisiä ja psyykkisiä syitä tai esimerkiksi häpeän tunnetta omasta tilanteesta. Näin ollen kynnys hakeutua avun piiriin muodostuu liian korkeaksi. Matalalla kynnyksellä toteutettavat palvelut pyrkivät vastaamaan tähän haasteeseen ja auttamaan palveluiden ulkopuolelle jääviä asiakkaita. Erityinen kohderyhmä matalan kynnyksen palveluilla ovat kaikkein huono-osaisimmat ja vaikeimmin tavoitettavat henkilöt. Jos hyvin käy, asiakkaat voivat tämän kaltaisen palvelun avulla löytää tiensä julkisten palvelujen piiriin. Joka tapauksessa jo sosiaalisiin verkostoihin liittyminen esimerkiksi päivätoimintakeskuksissa vahvistaa asiakkaan sosiaalista osallisuutta. (Leemann & Hämäläinen 2015, 2-3.)

Matalan kynnyksen palvelussa toimivalla kokemusasiantuntijalla saattaa olla ratkaiseva merkitys palvelun käyttäjien sosiaalisen osallisuuden lisäämisessä. Kokemusosaaja voi lisäksi madaltaa entisestään asiakkaan kynnystä tulla palvelujen piiriin. Toivoa kuntoutumisesta pidetään kokemusasiantuntijuuden keskeisenä sanomana. Kokemusasiantuntija voi osoittaa toiselle kuntoutujalle, että toipuminen on mahdollista, vaikka tilanne

näyttää epätoivoiselta. Samankaltaisten elämäntarinoiden kuuleminen voi tuoda asiakkaalle kokemuksen ymmärretyksi tulemisesta. Voi jopa käydä niin, että asiakas lähtee itse toivuttuaan mukaan kokemusasiantuntijatoimintaan ja saa sillä tavalla lisättyä sosiaalista osallisuuttaan ja laajennettua ihmissuhdeverkostoaan. (THL 2015, 240-241.)

Joka tapauksessa kokemusasiantuntija voi edistää matalan kynnyksen palveluja käyttävien asiakkaiden omaa toimijuutta ja vaikuttaa päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyviin kielteisiin asenteisiin. Toimimalla työntekijän rinnalla toimintakeskuksessa, kykenee kokemusasiantuntija antamaan ammattilaiselle tietoa edustamansa asiakasryhmän tarpeista. Tällä tavalla työntekijän teoretieto ja kokemusasiantuntijan kokemustieto yhdistyvät ja luovat uuden ulottuvuuden asiakastyölle. (Hietala & Rissanen 2015, 11.)

4 PALVELUJEN YHTEISKEHITTÄMINEN JA KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINNAN TULEVAISUUS

4.1 Kokemusasiantuntijatoiminta palvelujen yhteiskehittämisessä

Kokemusasiantuntijan yksi työtehtävä on palvelujen kehittäminen. Hän voi osallistua erilaisiin kehittämistyöryhmiin ja toimia järjestöjen kehittämistehtävissä. Lisäksi muun muassa hankkeiden ohjausryhmiin osallistuminen ja henkilökunnan rekrytointi voivat olla yksi osa kokemusasiantuntijan tehtäväkenttää. Hieman pidemmälle vietyä kokemusasiantuntijoiden osallistumisella kehittämistoimintaan voidaan vaikuttaa johtamiseen ja sen rakenteisiin. Kehittämistyössä tapahtuva yhteistyö vaikuttaa kaikkiin siihen osallistuviin osapuoliin ja näin ollen se vaatii toimiakseen yhteisen kielen ja käsitteiden muokkaamista. Yhteistä kehittämistyötä voivat helpottaa toiminnan alkuvaiheessa tapahtuva koulutus tai valmennus, johon sekä ammatillaiset, että kokemusasiantuntijat osallistuvat. (Hietala & Rissanen 2015, 20-21; Hietala ym. 2014, 24-31.) Kokemusasiantuntijat voivat oman kokemuksellisen tietonsa pohjalta edistää palvelujärjestelmän ja palvelujen kehittymistä. He voivat mielipiteillään vaikuttaa ammattilaisten kehittämistyöhön esimerkiksi erilaisissa suunnittelutyöryhmissä. (Ahola & Ylitalo 2013, 152.)

Kokemusasiantuntijan näkökulmasta kehittämistyössä nähdään hyvänä asiana se, että tehtävät jatkuvat ja ovat suhteellisen pitkäaikaisia. Silloin tehtävää on helpompi hoitaa, kun siitä on kertynyt kokemusta. Hyvänä asiana nähdään myös, että kehittämisen ohjausryhmissä olisi vähintään kaksi kokemusasiantuntijaa. Tällä tavalla oma rooli suhteessa ammattilaisiin on helpompi löytää. Kokemusasiantuntijat voivat keskenään reflektoida omaa toimintaansa ja saada tukea toisiltaan. Tämä auttaa myös jaksamisessa. (Hietala & Rissanen 2015, 21-22.)

Päihdetyössä kokemusasiantuntijaa on totuttu kutsumaan kokemusasiakkaaksi, joka voi oman kuntoutumisensa jatkumona halutessaan osallistua palveluiden kehittämistoimintaan. Kokemusasiakas voi myös edistää toipumiskulttuuria jakamalla omaa tarinaansa ja kokemustaan järjestämällä erilaisia tapahtumia ja tekemällä yhteistyötä oppilaitosten kanssa. Kokemusasiakkaat ovat kokeneet tämän kaltaisen työn edistävän heidän omaa toipumistaan ja osallisuuttaan. Kokemusasiakkaat voivat verkostoitua myös keskenään ja kehittää sillä tavalla toimintaansa. (Hietala & Rissanen 2015, 21-22.)

Esimerkkinä verkostoitumisesta on vuonna 2012 perustettu yhdistys Koulutetut kokemusasiantuntijat ry. Yhdistyksen tarkoituksena on tehdä kokemusasiantuntijatoimintaa tunnetuksi ja edistää sitä monin tavoin sekä tukea kokemusasiantuntijoita. Toimintaan kuuluvat myös asenteisiin vaikuttaminen ja tärkeänä elementtinä asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen. Yhdistys pyrkii tuomaan kokemusasiantuntijuutta osaksi sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmää, jossa sitä voidaan käyttää hyväksi palvelujen suunnittelussa ja kehittämisessä sekä toteuttamisessa ja arvioinnissa. KoKoA ry auttaa kokemuksen omaavia ihmisiä verkostoitumaan eri toimijoiden kanssa julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kentällä. Yhdistyksen tavoitteena on saada kokemusasiantuntijakoulutus standardoitua valtakunnallisesti. Lisäksi se valvoo kokemusasiantuntijoiden etuja ja välittää työtehtäviä heille. (KoKoA ry 2018.)

Toikko (2012) näkee kokemusasiantuntijoiden olevan keskeisiä kumppaneita palvelujen kehittämisessä. Heidän tietonsa asiakkuudesta, palveluista ja palvelurakenteista auttavat olennaisella tavalla kehittämistyössä. (Toikko 2012, 161.) Asiakasta itseään pidetään parhaana asiantuntijana, kun mietitään vaikuttavia palveluja ja erilaisia auttamistapoja arkielämän selviytymisessä. (Kilpeläinen & Salo-Laaka 2012, 303.)

Kokemusasiantuntijuuden käyttäminen kehittämistyössä auttaa parantamaan käytännön asiakas- ja potilastyötä sekä sosiaali- ja terveydenhoitojärjestelmää. Lisäksi niin sanotun hiljaisen tiedon hyödyntämisellä voidaan kehittää erityyppisiä palveluja sekä sosiaali- ja terveysalan ammatillista koulutusta. Kokemusasiantuntijana palvelun käyttäjänä on mahdollisuus edustaa koko asiakasryhmää ja näin ollen osallistua palvelujen suunnitteluun ja toteutukseen. Tärkeä osa toimintaa on tasavertainen vuorovaikutus. Ammatillaisen näkökulmasta katsottuna kokemustoimijoiden mukaan ottaminen vahvistaa ammatti-identiteettiä ja työn eettistä pohjaa. (Hietala & Rissanen 2015, 11-14.)

4.2 Kokemustiedon ja jaetun osaamisen tulevaisuus

Erilaisissa valtakunnallisissa suosituksissa korostetaan palvelujen käyttäjien osallisuutta. Lisäksi kokemusasiantuntijuuden merkitys tunnustetaan päihde- ja mielenterveytyössä. (STM 2009.) Kuitenkin kehittämis- ja suunnittelutyössä kokemusasiantuntijoiden mukaan ottaminen on jäänyt kohtalaisen vähäiseksi (Rantanen & Toikko 2006, 403-410). Haasteena varsinkin julkisessa sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmässä nähdään ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteistyöstä puuttuvat selkeät rakenteet ja toimintamallit. Yhteistyön roolit ja pelisäännöt ovat edelleen epäselviä eikä niitä ole

tarkasti määritelty. Tästä johtuen kokemusasiantuntijatoiminnan juurruttaminen osaksi palvelujärjestelmää asettaa haasteita. Toiminnan puitteiden selventäminen, kokemusasiantuntijoiden roolien ja vastuukysymyksien tähdentäminen sekä vakuutusturvan ja kokemusosaajille maksettavien palkkioiden käytäntöjä tulee kehittää, jotta yhteistyötä saadaan sujuvammaksi. Työvälineitä tähän ovat esimerkiksi jatkokoulutus ja työnohjaus. (THL 2015, 243.)

Riippumatta monista haasteista on sosiaali- ja terveydenhuollon kentällä alettu miettiä, miten kokemusasiantuntijatoimintaa voitaisiin hyödyntää. On myös pohdittu millä tavalla ammattilaiset voisivat ottaa työhönsä mukaan asiakkaita osallistavia työmenetelmiä. Eri-tyisesti kokemusasiantuntijoiden mukaan ottaminen kehittämistyöhön nähdään hyvänä asiana. Yhteistyössä voidaan yhdistää erilaiset asiantuntijaroolit ja saadaan palveluja käyttäneiden henkilöiden näkemyksiä esiin. Kokemusasiantuntijuuden nähdään hyödyttävän kaikkia osapuolia. Se edistää ammattilaisten tyytyväisyyttä työhön, lisää ymmärrystä ja parantaa asiakastyön laatua. Lisäksi palvelujärjestelmää voidaan parantaa kokemusasiantuntijatoiminnalla. (Simpson & House 2003, 89-91; THL 2015, 243.)

Monissa maissa, kuten Australiassa ja Amerikassa on pitkään ollut käytössä vertaistojien hyödyntäminen palveluiden arvioinnissa ja koulutustoiminnassa. Tästä on saatu positiivisia kokemuksia. Se on esimerkiksi parantanut asiakkaiden elämänlaatua ja toiminut väylänä opiskeluun ja työelämään kiinnittymisessä. Lisäksi asiakkaisiin usein kohdistuva stigma on vähentynyt. Asiakkaat ovat käyttäneet palveluja vähemmän ja kaiken lisäksi toiminta on ollut kustannustehokasta. (Peters 2010, 6; THL 2015, 243.)

Myös ammattilaisten omia kokemuksia erilaisista sairauksista, palveluista tai läheisenä olemisesta on hyödynnetty kokemusasiantuntijatoiminnassa. Lisäksi varsinkin päihde-työssä työntekijöiden omat toipumiskokemukset ovat toimineet merkittävänä osana asiantuntijuutta. (Andersson ym. 2011, 69-73.) Tällöin ammattilainen toimii sekä työntekijänä, että kokemusasiantuntijana kokemusammattilaisen roolissa. Hänellä on tällöin oma kokemus päihdeongelmasta ja siitä toipumisesta sekä sosiaali- ja terveysalan koulutus. (Hietala & Rissanen 2015, 20.)

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Valitsin työni aiheeksi kokemusasiantuntijoiden ja työntekijöiden yhteistyön tutkimisen matalan kynnyksen palvelussa. Se vaikutti mielenkiintoiselta ja hyvin ajankohtaiselta aiheelta. Lisäksi sen kehittämiseksi on tarvetta runsain määrin. Saatuani opinnäytetyön suunnitelman valmiiksi vuoden 2017 lopussa, hain tutkimuslupaa A-klinikkasäätiöltä. Lupaa hain alkuvuodesta 2018 säätiön Tietopuu -palvelun kautta. Sain sinne käyttäjätunnukset, kun ilmoitin opinnäytetyön tekemisestä. Tietopuu -sivusto tukee päihde- ja mielenterveystyön kehittämistä. Se palvelee muun muassa alan asiantuntijoita, tutkijoita, kehittäjiä ja opiskelijoita. (Tietopuu 2017.) Sain luvan tutkimukselle noin kaksi viikkoa sen hakemisesta (Liite 1). Lisäksi allekirjoitin vaitiolo -sitoumuksen A-klinikkasäätiölle.

Tässä tutkimuksessa tavoittelin haastateltavien kokemuksen kautta tullutta tietoa jaetun osaamisen luomiseen ja kehittämiseen Salon seudulla toimivissa matalan kynnyksen toimintakeskusympäristöissä. Tutkimuksen avulla pyrin selvittämään päihdetyötä tekevien työntekijöiden ja heidän kanssaan työskentelevien kokemusasiantuntijoiden ja vertaisten tietoja ja kokemuksia kokemusasiantuntijatoiminnan olennaisista tekijöistä ja siinä vaadittavista valmiuksista. Lopullisena tarkoituksena tutkimuksella oli antaa uutta tietoa järjestelmällisen kokemusasiantuntijatoiminnan luomiseksi ja kehittämiseksi päihdeongelmiin apua tarjoavissa toimintapaikoissa.

5.1 Tutkimusmenetelmä

Opinnäytetyössä käytin laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta. Sen avulla pystytään kuvaamaan todellista elämää. Tarkempaan tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt teema-haastattelua. Tällä tavoin haastateltavien ääni ja erilaiset näkökulmat tulevat monipuolisesti esiin. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 28; Hirsjärvi ym. 2012, 161.) Laadullisella tutkimuksella pyritään toiminnan ymmärtämiseen. Lisäksi se kuvaa toimintaan liittyviä ilmiöitä ja tapahtumia. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 28, 85-86.)

Haastattelun teemat valitsin aiemmin mainittujen, tutkimuksen tavoitteiden ja tarkoituksen pohjalta. Se on koko opinnäytetyön ydin ja lähtökohta. Taustateoria rakentui näiden tekijöiden vaikutuksesta tukemaan tutkittavaa asiaa. Viidestä eri teemasta koostuvan haastattelurungon (Liite 2) pohjalla oli seuraavat tutkimuskysymykset:

- Mitä on kokemusasiantuntijuus? / Kuka on kokemusasiantuntija?
- Mitä on kokemusasiantuntijan ja päihdetyöntekijän yhteistyö?
- Mitä haasteita yhteistyössä on?
- Millaisia valmiuksia kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyö vaatii?
- Millaisia tulevaisuuden näkymiä ja kehittämismahdollisuuksia kokemusasiantuntijatoiminnassa on?

Tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä käytin yksilöhaastattelua. Sen avulla on mahdollisuus saada suora vuorovaikutus haastateltavan kanssa. Lisäksi haastattelijana pysyin samalla huomioimaan henkilön kehon kieltä, kuten ilmeitä, eleitä ja asentoja. Haastattelun avulla tutkittavat henkilöt saadaan paremmin ottamaan osaa tutkimukseen ja heillä on mahdollisuus kertoa tutkittavasta aiheesta syvällisemmin. (Hirsjärvi ym. 2012, 204 - 206.) Haastattelutilanteessa kysymyksiä on mahdollista tarvittaessa tarkentaa.

Tutkimushaastattelu eroaa arkisesta keskustelusta siinä mielessä, että sillä on jokin tavoite ja päämäärä, johon pyritään. Haastattelijalla on pyrkimys saada tietoa tutkittavasta aiheesta ja näin ollen hän ohjaa keskustelua esimerkiksi tiettyihin teemoihin ja pyrkii kannustamaan haastateltavaa vastaamaan. Haastattelijan tehtävä on kysyä kysymyksiä ja haastateltava toimii tiedonantajana. Haastattelun aloitus ja lopetus on syytä tehdä tietynlaisia toimenpiteitä noudattaen. Ennen varsinaisen haastattelun aloittamista keskustelu voi olla hyvin arkista ja yleisluontoista, jolloin saadaan luotua luottamuksellista maaperää vuorovaikutukselle. Lisäksi haastattelijan tulee kertoa selkeästi tutkimuksen tavoitteesta ja omasta roolistaan. Tällä tavalla haastateltava saa selkeän käsityksen, mitä keskustelussa tapahtuu. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 23-24.)

Haastattelutilanteen alussa pyrin luomaan luottamuksellisen tunnelman kertomalla tutkimuksen tarkoituksesta ja selostamalla tulevan keskustelun kulkua. Lisäksi kerroin, että vaikka ohjaan keskustelua, niin pyrin välttämään omien mielipiteideni sanomista, jotta en johdattele vastauksia mihinkään suuntaan. Ikään kuin lämmittelykysymyksenä kysyin kaikilta haastateltavilta perustietoja. Työntekijöiltä tiedustelin koulutusta ja kokemuksen pituutta päihdetyöstä. Kokemusasiantuntijoilta kysyin kokemuksen pituutta kokemusasiantuntijatoiminnasta. Molemmilta halusin tietää, missä yhteyksissä he olivat tehneet yhteistyötä kokemusasiantuntijatoiminnan saralla.

Käytin tässä tutkimuksessa niin sanottua puolistrukturoitua haastattelumenetelmää eli teemahaastattelua. Teemahaastattelussa on edettävä tutkimuskysymysten pohjalta ja niistä muodostuvien keskeisten teemojen mukaan. Kysymysten ei tarvitse olla täysin

tarkkoja ja yksityiskohtaisia ja niiden järjestystä voidaan muuttaa tilanteen mukaan. Haastateltavat antavat asioille omat merkityksensä ja tulkintansa. Haastattelutilanteen vuorovaikutus on isossa roolissa. Teemahaastattelun avulla on tarkoitus löytää asioita, joilla on merkitystä tutkimuksen tarkoituksen kannalta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47 – 48; Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.) Laadin teemojen pohjalta haastattelurungon (Liite 2), jonka tekemiseen sain apua opinnäytetyötä ohjaavalta opettajalta sekä toimeksiantajan taholta. Kysymykset muotoutuivat oman aiemman tietoni pohjalta kokemusasiantuntijudesta sekä tutkittuani asiaa monista eri lähteistä. Lisäksi lähtökohtana olivat luonnollisesti tutkimuskysymykset. Haastattelurunko koostui pelkästään avoimista kysymyksistä. Sellaisista, joihin ei voi vastata vain kyllä tai ei. Haastateltavien tuli siis pohtia kysymyksiä laajemmin.

5.2 Haastateltavien valinta ja haastattelujen käytännön toteutus

Aineiston hankkimisessa on tärkeää, että haastateltavilla on tietoa ja kokemusta tutkittavasta aiheesta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85-86). Tutkittaviksi henkilöiksi haastatteluihin valitsin toimintakeskusten Vaihtoehto 90 ry:n sekä Open Doorin työntekijöitä. Heillä on päihdetyön työkokemuksen lisäksi kokemusta yhteistyöstä kokemusasiantuntijoiden ja vertaistyötä tehneiden henkilöiden kanssa. Tutkimukseen valituilla kokemusasiantuntijoilla pidin keskeisenä lähtökohtana kokemusta yhteistyöstä päihdetyön ammattilaisen kanssa. Kokemusasiantuntijakoulutuksen käyminen ei ollut välttämätön vaatimus, koska en halunnut saada tutkimuksesta valmiiksi oletettuja vastauksia. Koin, että olisin liikaa johdatellut tutkimusta jo tässä vaiheessa, jos olisin lähtenyt hakemaan oman ennakkokäsitykseni mukaisia tuloksia.

Erilaisilla haastattelumenetelmillä saadaan hieman erilaisia tuloksia. Tämän vuoksi on hyvä tehdä ensin testihaastattelu. Ennen varsinaisten haastattelujen alkua tein yhden testihaastattelun. Sen avulla pystyin selvittämään, soveltuuko teemahaastattelu tähän tutkimukseen ja saadaanko haastattelurungon kysymyksillä tutkimuskysymysten mukaisia vastauksia. Testihaastattelun tein erään kokemusasiantuntijan kotona hänen omasta ehdotuksestaan. Kuunneltuani haastattelunauhaa useamman kerran ja litteroituani sen, totesin, että teemahaastattelu soveltuu tutkimukseen ja haastattelukysymyksillä saadaan vastauksia tutkimuskysymyksiin. Lisäksi kävimme asiasta keskustelua toimeksiantajan kanssa ja tulimme yhdessä samaan tulokseen. Oli myös selvää, että testihaastattelua voidaan käyttää tutkimuksen aineistona.

Aineistoa kerätessä on syytä huomioida sen riittävyys, jotta tutkimus on edustavaa ja tieteellistä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85). Testihaastattelun jälkeen toimitin infokirjeen (Liite 3) kumpaankin toimintakeskukseen ja etsin sen avulla haastateltavia tutkimukseen. Kirjeessä kerrottiin selkeästi mitä tutkimuksella tavoitellaan ja minkälaisia vaatimuksia haastateltavilta vaaditaan. Haastateltavia oli yhteensä seitsemän, joista 4 oli kokemusasiantuntijoita tai vertaisia ja 3 päihdetyössä toimivia työntekijöitä.

Haastattelupaikkoina toimivat toimintakeskus Vaihtoehto 90 ry:n lepo huone sekä Open Door toimintakeskuksen oleskelutila. Kummassakin paikassa sain olla haastateltavan kanssa rauhassa ilman häiriötekijöitä. Ennen haastattelun aloittamista on tutkimuseettisesti suotavaa kysyä haastateltavalta lupa haastattelun tekemiseen ja sen nauhoittamiseen. Henkilö voi myös kieltäytyä nauhoituksesta. (Eskola & Suoranta 1998, 89.) Kaikki haastateltavat antoivat suostumuksensa nauhoittamiseen. Toimitin kirjalliset suostumukset (Liite 4) toimeksiantajalleni A-klinikkasäätiön vallitsevan käytännön mukaisesti. Painotin myös ennen haastattelua, että tutkimuksen tuloksia käsitellään täysin luottamuksellisesti. Niistä ei ole mahdollista tunnistaa ketään yksittäistä henkilöä. Tutkimusta tehtäessä tämä kuuluu yleisiin eettisiin periaatteisiin (Vehviläinen & Julkunen 1997, 30).

Kaikki haastattelut toteutin maaliskuuhun 2018 aikana. Haastattelujen kesto vaihteli välillä 30 – 50 minuuttia. Tallensin haastattelut omalla matkapuhelimellani ja heti keskustelun jälkeen salasin äänitiedoston puhelimesseen. Saman päivän aikana siirsin tiedostot tietokoneelleni salattuihin tiedostoihin, joihin vain itse pääsin käsiksi. Ennen jokaista haastattelua varmistin, että puhelimeni tallentaa ääntä. Näin välttyttiin teknisiltä ongelmilta ja haastattelun epäonnistumiselta.

Haastatteluihin osallistuneista työntekijöistä yhdellä on mielenterveyshoitajan koulutus. Kahdella muulla on lähihoitajan tutkinto, suuntautumisvaihtoehtonaan päihde- ja mielenterveystyö. Yksi työntekijöistä opiskeli haastatteluhetkellä sosionomiksi. Haastateltavien työkokemus päihde- ja mielenterveystyöstä vaihteli yhdestä vuodesta yli kahteenkymmeneen vuoteen. Haastatelluista kokemusasiantuntijoista kolmella ei ollut kokemusasiantuntijakoulutusta suoritettuna. Yksi kävi koulutusta parhaillaan ja oli sen loppuvaiheessa. Kokemusasiantuntijoilla oli kokemusta yhteistyöstä ammattilaisten rinnalla usean vuoden ajalta. Kaiken kaikkiaan haastateltavat olivat tehneet ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan välistä yhteistyötä monissa eri yhteyksissä. Työtä oli tehty muun muassa vertaistukiryhmissä, toimintakeskuksissa, kotiin vietävien palveluiden piirissä sekä päihdekuntoutuslaitoksissa.

5.3 Aineiston analyysi

Valitsin haastatteluaineistosta saadun materiaalin analysointimenetelmäksi sisällönanalyysin, joka on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä (Tiedon analysointi 2017). Sen avulla on kätevää tiivistää aineisto selkeään muotoon. Kuitenkin niin, ettei sen sisältämä olennainen informaatio katoa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.) Sisällönanalyysissä tekstimuotoisesta aineistosta etsitään merkityksiä. Analyysillä kuvataan sanallisesti aineiston sisältöä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 104-106.) Lähteeksi sisällönanalyysille käy hyvin kirjallisessa muodossa oleva haastattelu. Sekava ja runsas aineisto saadaan tällä menetelmällä tiivistettyä selkeään ja järjestelmälliseen muotoon. Analyysi auttaa tutkimuksen kannalta luotettavien johtopäätösten tekemisessä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103.)

Sisällönanalyysi voidaan tehdä kolmella eri tavalla: teorialähtöisesti, teoriaohjaavasti tai aineistolähtöisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.) Valitsin tähän opinnäytetyöhön teoriaohjaavan analyysimenetelmän. Se ei pohjaudu suoraan mihinkään valmiiseen teoriaan, vaikka analyysillä on kytkentöjä siihen. Valmista teoriaa voidaan käyttää analyysin tukena. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96-108.)

Teoriaohjaava analyysi jaetaan lisäksi vielä kolmeen eri vaiheeseen: redusointiin, klusterointiin ja abstrahointiin. Redusoinnilla tarkoitetaan aukikirjoitetun haastatteluaineiston pilkkomista osiin, sen tiivistämistä ja pelkistämistä. Tässä vaiheessa aineistosta karsitaan epäolennaiset osat pois. Klusterointivaiheessa aineistosta etsitään pelkistettyjä ilmauksia sekä niiden pohjalta samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Se voidaan tehdä luokittelun tai teemoittelun avulla. Tämän vaiheen aikana luodaan pohja tutkimuksen rakenteelle ja saadaan alustavia kuvauksia tutkittavasta ilmiöstä. Abstrahointivaiheen tehtävänä on erottaa aineistosta olennainen tieto ja luoda teoreettisia käsitteitä, joiden avulla päästään johtopäätöksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108-111.) Teoriaohjaavassa analyysissä teoreettiset käsitteet tuodaan ikään kuin valmiina, jo asiasta tiedettynä. Käytännön tutkimuksesta saadut tulokset liitetään viimeisessä eli abstrahointivaiheessa näihin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117.)

Litteroin eli kirjoitin auki sana sanalta haastatteluissa äänittämiäni nauhoja aina sitä mukaa kun tein haastatteluja. Litterointivaiheen sain valmiiksi huhtikuun loppuun 2018 mennessä. Kirjoitettua tekstiä tuli yhteensä 45 sivua (Word -dokumentti, fontti Arial 11). Kävin

aineistoa läpi useaan kertaan. Ensi alkuun karsin siitä selkeästi tutkimustehtävien kannalta epäolennaiset tulokset pois. Näitä olivat muun muassa haastateltavien kertomat henkilökohtaiseen elämään liittyvät asiat. Lisäksi otin pois vastaukset, joissa haastateltava ei ollut ymmärtänyt kysymystä täysin oikein ja keskustelu lähti aivan väärään suuntaan.

Analysoin aineistoa luomieni teemojen pohjalta ja etsin samanlaisuuksia haastateltavien vastauksista. Samankaltaisuuksia löytyi paljon, mutta myös eroavaisuuksia esiintyi. Tulosten käsittelyssä käytin apuna Microsoft Word -tekstinkäsittelyohjelmaa, jonka avulla pystyin käyttämään värikoodausta samankaltaisuuksien ja eroavuuksien erotteluun. Toisin sanoen värjäsin vastauksissa esiintyviä samanlaisuuksia samoilla väreillä ja eroavia vastauksia eri väreillä. Lisäksi kirjoitin omia tutkimuksen kannalta mahdollisesti merkittäviä kommentteja vastausten oheen omalla erottuvalla värillä.

Teoriaohjaavaan analyysiin kuuluu se, että pelkistettyjen ilmausten listasta muodostetaan alaluokkia aineiston pohjalta, mutta yläluokat tuodaan valmiina olemassa olevan teorian pohjalta. (Tuomi & Sarajarvi 2009, 117.) Tällä tavalla tehtyäni pystyin etenemään analyysiprosessissa kohti johtopäätöksiä.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimustuloksissa esitän aineiston analyysin lisäksi haastatteluista suoraan lainattuja sitaatteja. Vastausten jälkeen olevissa suluissa on kerrottu, onko kyseessä työntekijän (TT) vai kokemusasiantuntijan (KAT) antama vastaus. Olen jättänyt tunnisteista analyysivaiheessa olleet numerot pois. Näin ollen saman henkilön antamia vastauksia ei voi yhdistää toisiinsa. Sitaatit on lainattu niin, ettei niistä voi tunnistaa ketään yksittäistä henkilöä. Puhetyyliä olen muokannut niin, että jokaisen vastaajan anonymiteetti säilyy. Lisäksi olen poistanut sitaateista turhia täytesanoja, jotta tekstistä tulee selkeämpää. Lainaukset sisältävät puhekielisiä ilmaisuja.

6.1 Kokemusasiantuntijuus käsitteenä

Vastaajat olivat melko yksimielisiä siitä, mikä on kokemusasiantuntija tai kuka voi olla sellainen. Kokemusasiantuntijaksi määriteltiin henkilö, jolla on samanlaisia kokemuksia kuin asiakkailla, joiden parissa työskennellään. Tässä tapauksessa kokemusta on siis päihde- ja/tai mielenterveysongelmasta. Vastauksissa tuli esiin myös, että kokemusasiantuntijan kokemuksesta pitää mielellään olla jonkin verran aikaa ja ongelmaa on täyty-nyt käsitellä. Näin henkilö kykenee käyttämään kokemusasiantuntijuutta työkaluna muiden auttamisessa. Yhdessä vastauksessa pidettiin tärkeänä, että kokemusasiantuntija pystyy toimimaan neutraalisti, eikä hoida itseään toiminnan avulla.

”Samat kokemukset mitä on jollain asiakkaalla, niin silloin sä voit olla kokemusasiantuntija.” (KAT)

”No siis, jos mä ajattelen itseni kautta, niin määrittelen sen sillä tavalla, että mulla on oma kokemus päihdemaailmasta ja siitä kuntoutumisesta...se tekee musta kokemusasiantuntijan.” (KAT)

”Kenellä on ollut päihdepuolen, mielenterveyspuolen ongelmia itsellään ja sit on saanut selätettyä ne. Kokemusasiantuntijat auttaa ihmisiä kenellä näitä ongelmia vielä on.” (TT)

”Kun päihdetyötä tehdään, pitää kokemusasiantuntijalla olla kokemus päihdeongelmasta, niin silloin pystyy käyttämään sitä työkaluna muita auttaessa. Mä näkisin et olis jo päässy hiukan eteenpäin sen ongelmansa kanssa ja saanu asioihin vähän etäisyyttä, niin silloin pystyy auttamaan muita.” (TT)

”Se on vaatinu tietysti useamman vuoden. Jos mä ajattelen nyt niin ei musta olis ollu kokemusasiantuntijaksi ehkä ekaan kahteen vuoteen tai jotain sellaista. Pitää olla jotenkin asiat taputeltu ja itse vakaalla pohjalla ja niin edelleen...niin mä sen koen. Se mun kokemusasiantuntijuus, mitä mä sitten käytän eri tilanteissa tarpeen vaatiessa, että se ei mene itseni hoitamiseksi. Jotenkin sillä tavalla mä ajattelen sen, että mun pitää neutraalisti osata käyttää sitä.” (KAT)

Yhdessä vastauksessa käsite määriteltiin tavalla, jossa myös sairastavan omainen nähtiin mahdollisena kokemusasiantuntijana. Yleisesti ottaen tässä vastauksessa kokemusta pidettiin kokemusasiantuntijuutta määrittävänä tekijänä.

”Mun mielestä kuka tahansa voi olla kokemusasiantuntija. Se kokemus määrittää sitä. Jos on päihteiden käytöstä kokemusta niin hän voi olla kokemusasiantuntija. Jos on vaikka päihteidenkäyttäjän omainen niin hän voi olla kokemusasiantuntija sillä alueella.” (TT)

Useammassa vastauksessa tuli esiin, että kokemusasiantuntijuus käsitteenä ei ole aivan yksiselitteinen. Se rinnastettiin vahvasti vertaisuuteen. Sen pohjalta asiantuntijuus rakentuukin, kuten aiemmin teoriaosuudessa on kerrottu. Monen vastaajan mielestä oli vaikea määritellä eroa vertaisen ja kokemusasiantuntijan välillä. Yhtä vastaajaa jopa ärsytti kokemusasiantuntija -nimike, koska vertaisia on pitkään ollut, mutta vasta viime aikoina on alettu puhua kokemusasiantuntijoista ja käsitteiden merkitykset vaikuttavat epäselviltä. Eräissä vastauksessa kokemusasiantuntija rinnastettiin tukihenkilöön. Se voi myös olla yksi kokemusasiantuntijan työtehtävistä. Käsitteen epäselvyydestä kertoo myös se, että yksi vastaaja ymmärsi kokemusasiantuntijan olevan terapeutti tai muu sosiaali- ja terveysalan ammattihenkilöstöön kuuluva työntekijä.

”Se vertainen ja kokemusasiantuntija, niin mun mielestä se nyt on melkein ihan se ja sama. Joka ihminen toittottaa sitä kokemusasiantuntijuutta...ei sitä nyt niin hirveesti tarvitse korostaa.” (KAT)

”Eiköhän noi tukihenkilöt ja sitten juuri terapeutti ja nämä niin eikö ne ole kokemusasiantuntijoita?” (KAT)

”Niitä (vertainen ja kokemusasiantuntija) käytetään aika paljon rinnakkain, et en nyt ihan tiedä miten ne erotetaan toisistaan. Mulle ne on aika lailla sama asia. Samalla tavalla siinä on se oma tausta takana ja sitä hyödyntämällä pystyy muita auttamaan.” (TT)

6.2 Suhtautuminen kokemusasiantuntijatoimintaan

Kaikki vastaajat totesivat asiakkaiden suhtautuvan positiivisesti kokemusasiantuntijatoimintaan. Kokemuksen perusteella asiakkaat olivat suhtautuneet myönteisesti myös kokemusasiantuntijaan. He ymmärsivät, että tämä on kokenut samankaltaisia asioita ja todella tietää mistä puhuu. Lisäksi kokemusasiantuntijan läsnäolo oli saanut asiakkaan avautumaan tavalla, joka yllätti työntekijätkin.

”Sitten kun he tajus et mä ymmärrän mikä se heidän tilanteensa on tai mitä on, kun on pakkomielteinen halu juoda, niin he alkoikin puhumaan ja sitten henkilökunta sanoi et he ei oo kuullukaan heidän asiakkaasta tällaisia asioita.”
(KAT)

Kokemusasiantuntijan nähtiin ymmärtävän asiakasta paremmin kuin työntekijän ja antavan asiakkaalle samaistumisen kokemuksen sekä luovan toivoa kuntoutumisesta. Monissa vastauksissa tuli esiin kokemusasiantuntijan puheiden suurempi vaikutus kuin ilman kokemusta olevien työntekijöiden. Useat vastaajat näkivät, että kokemusasiantuntijan kertomuksilla on suurempi painoarvo kuin työntekijöiden puheilla. Yhdessä vastauksessa kokemusasiantuntijaa pidettiin positiivisena esimerkkinä asiakkaalle. Alla olevissa lainauksissa tulee selkeästi esiin kokemusasiantuntijan suuri merkitys ja vaikutus.

”No onhan se nyt ihan eri asia, kun sä puhut sellaisen ihmisen kanssa, jolla ei oo mitään omakohtaisia kokemuksia...kyllähän se (työntekijä) ymmärtää ne mitä se on kirjasta lukenu ja sen työn puolesta, mut ei se ymmärrä silti sitä asiakasta sillä tavalla mitä ymmärtää vertainen tai kokemusasiantuntija.” (KAT)

”Hyvin (on suhtauduttu) ja kyllä mun mielestä se on aika tärkeä kontakti (asiakkaan ja kokemusasiantuntijan) siis sillä tavalla, että siinä on monta elementtiä. Asiakas ymmärtää, että toi jätkä, joka on täällä duunissa nyt, niin minkälaisen matkan se on eläny, että...ei hitto sehän on duunissa tossa.” (KAT)

”En mä siitä oikeastaan mitään negatiivista oo löytäny. Kun tuo oman taustan ja kokemuksen siihen, niin kyllä niillä sanoilla on toisenlainen painoarvo, kuin sillä jos mä sanon. Mulla ei oo päihdeongelmaa, niin en mä voi samalla tavalla samaistua siihen.” (TT)

”Varmaan uskotaan paremmin (kokemusasiantuntijaa), että tietää mistä puhutaan. Mulla on se näkemys, että varmaan kuunnellaan heitä eri korvalla kuin heitä ketkä on vaan opiskellu, mutta ei oo mitään omakohtaisia kokemuksia. Kyllä se tuntuu et on vakuuttavampia ne puheet kokemusasiantuntijalla.” (TT)

”Mulla on kokemusta siitä mitä mä oon nähny ja mitä ihmiset kertoo, miten ne on selviytyny asioista, mut se on ihan toinen asia, kun joku omakohtaisesti kokee. Myös kävijät täällä näkee, että on mahdollista selvitä siitä ja päästä eteenpäin. Onhan se sellainen esimerkki siihen, että kyllähän siitä voi nousta ja selvitä.” (TT)

6.3 Yhteistyön olennaisia tekijöitä ja haasteita

Tiedustelin haastateltavilta työntekijän ja kokemusasiantuntijan yhteistyön tärkeitä elementtejä. Lähes kaikissa vastauksissa nousi esiin, että kommunikaation, vuorovaikutuksen ja niin sanotun kemian tulee toimia. Yhteistyökumppaneiden pitää olla avoimia ja tiedonvaihto tulee olla sujuvaa molempiin suuntiin. Yhteistyössä peräänkuulutettiin vahvaa luottamusta osapuolten välillä. Kahdessa kokemusasiantuntijan vastauksessa tuli esiin, että työntekijän on hyvä kertoa omasta työstään avoimesti kokemusasiantuntijalle. Tällä tavalla saadaan luotua hyvää pohjaa yhteistyölle. Yksi kokemusasiantuntija oli sitä mieltä, että työyhteisön tulee kuulla hänen tarinansa ennen kuin yhteistyöhön ryhdytään. Sillä tavalla saadaan luotua molemminpuolista luottamusta ja työntekijät saavat tietää mitä on luvassa ja millä tavalla kokemusasiantuntijan kokemusta voidaan hyödyntää asiakastyössä. Yhteistyössä nähtiin tärkeänä myös keskustelu ennen asiakastilannetta ja sen jälkeen. Haastatteluvastauksissa kuvastui, että keskinäinen reflektio edesauttaa yhteistyön sujuvuutta.

”Nämä on hirveen tärkeitä et pitää se keskustelukulttuuri olla siinä yhteistyössä. Mä kerroin heille (työntekijöille) tarinani, jolloin he tiesi, mitä odottaa.” (KAT)

”Se alkutyö siinä, kun mentiin asiakkaiden luo. Työntekijät aina kertoi vähän taustaa asiakkaasta. Mun mielestä on tärkeää, ettei astu suoraan johonkin tilanteeseen.” (KAT)

”Se tarvis just se kemia pelata...vähän niinku naimisissa olis suurin piirtein, et se, kun toinen tietää jo, että mitä toinen sanoo niin sillä tavalla se pitäis pelata.” (KAT)

”Siinä on sitä vuorovaikutusta, että keskustelee ja tietää missä mennään, eikä toinen toimi ihan omin päin. Itselle on tärkeä juttu, että on hyvät välit ja hyvä kemia.” (TT)

”Mun mielestä yks tärkein on se keskinäinen luottamus. Se on se, minkä päälle sen (yhteistyön) pitää perustua.” (TT)

"Kokemusasiantuntijan kanssa työskentelyssä kyl auttaa, että on ihan säännölliset...on se sit viikoittain tai pari kertaa kuussa, niin palaveri. Mietitään ja puhutaan asioista et saa reflektoida ja käydä läpi niitä puolin ja toisin." (TT)

Kahdessa vastauksessa tuli esiin, että kemian toimimattomuus ei ole este yhteistyölle. Työasiat pitää vain erottaa henkilökohtaisista asioista. Tämä koskee kaikkia työkavereita. Ei pelkästään työntekijän ja kokemusasiantuntijan yhteistyötä. Yksi vastaaja pohti, että mikäli kemia ei toimi, on syytä tarkastella myös omaa toimintaansa. Tällöin voi miettiä, mikä yhteistyössä on haasteellista. Pohdinnan avulla on mahdollista parantaa yhteistyösuhdetta.

"Vaikka ihmisillä ei olis ehkä kemiat kohdillaan, niin työ on aina työ. Työasiat pitää irrottaa henkilökohtaisista jutuista. Sekin on osa ammattitaitoa." (KAT)

"No sillä ei oo mun mielestä mitään merkitystä, onks se kokemusasiantuntija tai kuka tahansa muu työkaveri. Se joko toimii tai ei toimi. Vaikka ei toimiskaan, niin ei se sitä estä, etteikö vois töitä tehdä yhdessä. Jos tuntuu, että kemiat ei toimi, on hyvä kattoo peiliin ja miettii, että onko siinä omassa tavassa jotain sellasta tai mikä siinä toisessa ärsyttää tai tekee sen vaikeeks. Et mistä se johtuu?" (TT)

Useissa vastauksissa kokemusasiantuntijan ja työntekijän yhteistyöstä nähtiin olevan hyötyä monella tapaa matalan kynnyksen palveluissa ja ylipäätään päihdeongelmaisten kanssa työskentellessä. Kokemusasiantuntija voisi mahdollisesti madaltaa asiakkaan kynnystä tulla päihdepalvelujen piiriin. Hän voisi auttaa toimintakeskusten kiireisiä ohjaajia erityisesti keskustelemalla asiakkaiden kanssa ja olemalla läsnä. Työntekijöillä ei välttämättä ole aina riittävästi aikaa tähän, vaikka halua olisikin. Lisäksi kokemusasiantuntijalla on kokemuksen tuoma tieto, jota työntekijällä ei yleensä ole. Kahdessa vastauksessa todettiin, että kokemusasiantuntijasta on hyötyä palvelujen suunnittelussa. He voivat myös auttaa asiakasta ymmärtämään paremmin työntekijöiden työtä ja siihen liittyviä muita tehtäviä kuin asiakkaiden kanssa tapahtuvaa läsnäoloa. Näitä tehtäviä ovat esimerkiksi dokumentointi-, asioiden suunnittelu-, ja muut niin sanotut toimistotehtävät.

"Kun on vaihtuvuutta ja tulee niitä pakollisia poissaoloja välillä, että ei oo sitä kahta ohjaajaakaan paikalla, niin silloin siinä aika vähän jää aikaa. Täällä on kaikkee muuta työtä ohjaajalle, niin siinä jää vähempi aikaa niihin keskusteluihin (asiakkaiden kanssa). Siinä kohtaa kokemusasiantuntijoita varmaan tarvitaan." (TT)

"Kyllä just suunnittelussakin siis (kokemusasiantuntijoista on hyötyä), siltä pohjalta mitkä (palvelut) ite on kokenu toipumisen kannalta tärkeiksi. Mun täytyy sanoo, että asiakkailla ei oo yhtään hajua mihin työntekijöiden aika menee siellä niin sa-

notusti toimistolla. Olis ihan hyvä, että kokemusasiantuntijat myös näkee, miten paljon nykyään on kirjallisia hommii, mitä ne pitää sisällään, jotta sä voit ymmärtää, että hei, näin on tehtävä...ne vaaditaan.” (KAT)

”Se on sellanen hyvä työkalu missä hän (kokemusasiantuntija) ottaa enemmän roolia siinä kohtaa (asiakastilanteessa). Ne on ihan loistavia tilanteita ja en mä voi siihen mitään sanoo...kertoo omaa kokemusta siitä et mä tiedän ton sun tilanteen, koska en mä tiedä sitä, niin se on mun mielestä ehdoton rikkaus siihen.” (TT)

”Mietitään sitä, et mitä se toiminta vois olla, et me saatais tänne tulemaan ihmisiä, niin onhan se hyvä et meillä on semmonen ihminen, jolla on se oma tausta. Voi ihan suoraan kysyä, et miten voitais toimia tässä niin, että oltais mahdollisimman hyvin tavoitettavissa tai se kynnys olis mahdollisimman matala, niin onhan siinä näkemystä siihen asiaan.” (TT)

Kahdessa kokemusasiantuntijan vastauksessa tuli esiin asia, joka ei koske suoraan toimintakeskuksia. Näissä vastauksissa todettiin, miten tärkeä voisi olla kokemusasiantuntija tilanteessa, jossa asiakas kotiutuu päihdekuntoutuksesta ja jää usein melko yksin. Tällaisissa tilanteissa työntekijä voisi osoittaa asiakkaalle tukihenkilönä toimivan kokemusasiantuntijan avuksi. Se olisi myös yksi matalan kynnyksen päihdepalvelu. Lisäksi kokemusasiantuntija voisi ohjata omalla tietämyksellään asiakkaan toimintakeskukseen muiden ihmisten pariin. Tämä mahdollisesti edistäisi päihdeettömyyttä ja lisäisi henkilön sosiaalista osallisuutta.

”Mä puhun kokemuksesta, mitä tarvitaan silloin, kun sä tulet sieltä (kuntoutuksesta). Tässä tarvittais näitä tukihenkilöitä ja kokemusasiantuntijoita, näissä tapauksissa just. Koska se ihminen, joka tulee sieltä, niin se on yksin.” (KAT)

”On esimerkiks kuntoutus. Sitten ihminen lähtee sieltä. Sillä ei olekaan mitään monta kertaa eli sieltä pitäis saada se jatkumo ja sit kokemusasiantuntija, joka on toipunu, niin se on käyny erilaisia prosesseja. Se vois antaa siihen, että otetaanko selvää miten nyt jatkossa sitten.” (KAT)

Matalan kynnyksen palvelussa ja tässä tapauksessa päivätoimintakeskuksessa kokemusasiantuntijan mahdollisiin työtehtäviin todettiin kuuluvaksi melko pitkälti samanlaisia arkisia asioita kuin työntekijöilläkin. Työtehtäviin nähtiin kuuluvaksi myös asiakkaiden kannustaminen ja innostaminen mukaan monenlaiseen toimintaan. Erään työntekijän vastauksessa korostuu työparityöskentelyn tasavertaisuus. Työtehtäviä ei ole tarpeen erotella ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan välillä. Toki tietyt lakisääteiset tehtävät kuuluvat vain työntekijöille, joilla on pätevyys tehdä ne.

”Täällä on paljon sellasta käytännön duunii, jota me hoidellaan molemmat ihan samalla tavalla...mä en sillä tavalla ajattele edes et on kokemusasiantuntija ja olen minä, jolla on koulutus ja meidän tämän hetkiselällä kokemusasiantuntijallakin on koulutus.” (TT)

”Se on ihan tätä arjen pyörytystä. Siis tällaisia työtehtäviä, vapaaehtoistoimin taa...varsinkin siinä tilanteessa, jos tarvii lähtee jonnekin tai tehdä jotakin. Jollakin (asiakkaalla) voi olla vaikea lähtee tarttumaan...tai lähteä reissuun mukaan niin kokemusasiantuntijat on aina ollu siinä kohtaa hirveen tärkeessä osassa, et he on saaneet kannustettua asiakkaita lähtemään tai tekemään tai ottamaan osaa siihen vapaaehtoistoimintaan, että mä näen ihan hirveen tärkeenä sen kokemusasiantuntijan ja työntekijän yhteistyön.” (TT)

”Kyl mä pidän tasavertaisena työparina häntä tässä ja ehkä sellaisissa tilanteissa, kun jutellaan ihmisten kanssa ja joku alkaa enemmän tuoda sitä omaa taustaansa ja miettii, et miten tästä eteenpäin. Tässä on ollu ihan hyviä tilanteita, kun hän (kokemusasiantuntija) on kertonu omasta taustastaan.” (TT)

”Kaikkeen hoitamiseen ja ihmisten kanssa tällaisessa paikassa työskentelyyn kuuluu lainsäädäntö ja kaikki sellaiset mitkä pitäis tietää ja tuntee, niin mä uskon et mun oman työkokemuksen perusteella on sellaset asiat hallussa et voidaan yhdistää voimiamme ja molemmat käyttää osaamista parhaamme mukaan.” (TT)

Kaksi työntekijöistä toi julki kokemusasiantuntijatoiminnan tärkeyden itse kokemusasiantuntijalle. Henkilö voi tuntea itsensä tärkeäksi ja päästä esimerkiksi opiskelemaan ja sitä kautta työelämään kiinni. Toiminnalla voidaan lisätä osallisuutta yhteiskuntaan ja ihmisten pariin ja ehkäistä syrjäytymistä. Vastauksissa pohdittiin, voisiko esimerkiksi kokemusasiantuntijakoulutuksella ja -toiminnalla korvata jotain virallista koulutusta ja näin olen päästä elämässä eteenpäin.

”Otettais huomioon myös se kokemusasiantuntijuus. Voisko sillä esimerkiks korvata jotain koulutusta, että jos ei oliskaan sitä pätevyyttä suoraan koulunpenkiltä. Voisko se ainakin osin toimii, että siihen vois liittää jotain...on se sitten jotain kurssimuotoista tai muuta koulutusta...niin pääsis sijoittumaan työelämään.” (TT)

”Kyllä mä huomaan sen, et he (kokemusasiantuntijat) tuntee itsensä myös tärkeiks siinä kohtaa, kun he saa olla siinä antamassa vertaistukee jollekin.” (TT)

Yhden kokemusasiantuntijan kohdalla tuli esiin eriävä mielipide yhteistyön hyödyistä. Haastateltavan mielestä työntekijän ja kokemusasiantuntijan yhteistyö ei toimi matalan

kynnyksen toimintakeskusympäristössä, silloin kun ohjaajien keskuudessa on liian paljon vaihtuvuutta. Vastaaja näki, että luottamuksellisen yhteistyösuhteen synnyttäminen on haastavaa tämän vuoksi. Lisäksi vastauksen mukaan ohjaajalla ei ole riittävästi tietoa asiakkaan auttamiseen, koska ei ole omakohtaista kokemusta päihdeongelmasta.

”Se on ihan sama et onks mulla työntekijää (työparina) vai ei. Mä teen sitä kokemusasiantuntijatyötä periaatteessa koko ajan, mutta se ohjaaja ei oo läsnä siinä. Mihin sitä tarvitaan sitten? Mä en katso et ohjaaja on tarpeellinen tällaisissa keskusteluissa. Mun mielestä sillä (ohjaajalla) ei oo tarpeeks tietoo (päihdeongelmasta).” (KAT)

”Se on parhaillaan vaikee tehdä yhtään mitään yhteistyötä kenenkään kanssa, koska ohjaajat vaihtuu kerran kuukaudessa. Täällä ei oo mitään pohjaa, mistä alottaa edes. Just kun sä pääset tutustumaan johonkin ihmiseen, niin se siirretään jonnekin hevon kuuseen. Ja sieltä hyppää joku tänne tilalle. Täällä on tuuraajia jatkuvasti, mitkä ei oo missään yhteydessä tavallaan tähän (toimintakeskukseen) näin.” (KAT)

Yhteistyöhön haitallisesti vaikuttaviksi asioiksi suurin osa tutkittavista nimesi henkilökeinojen toimimattomuuden, vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat ja keskinäisen luottamuksen puutteen. Lisäksi osassa vastauksista tuli ilmi yhteistyötä tekevien henkilöiden liian erilaiset persoonat ja ajatusmaailmat yhteistyön tekemisestä. Tällöin työskentelystä tulee joustamatonta. Yhdessä vastauksessa tuli esiin varsinkin työntekijää koskevat lainsäädännön ja säännösten asettamat rajoitteet. Tästä syystä työntekijä ei välttämättä voi aina toimia parhaaksi katsomallaan tavalla. Asiakas tai kokemusasiantuntija ei mahdollisesti ymmärrä tätä. Yksi vastaaja toi esiin mahdollisen aiemman hoitosuhteen työntekijän ja kokemusasiantuntijan välillä. Tämä voi luoda ennakoasenteita puolin ja toisin.

”Jos ei henkilökemiat toimi, niin silloin se (yhteistyö) ei toimi.” (KAT)

”Kyllähän se varmaan se toimintatapa voi olla, että jos se on ihan erilainen, se ajatusmaailma ja jos ei vuorovaikutus toimi, niin kyllähän siitä varmaan ne ongelmat syntyy.” (TT)

”Mä luulen, et siinä vois olla joku sellanen (haaste), että se työntekijä on itse vaikka ollu jossain kuntoutuksessa sun ohjaaja, niin siihen tulee sellainen erilainen asenne.” (KAT)

”Se haaste on mun mielestä se molemminpuolisesti, että aika usein ne säädökset, lainsäädännöt ja tällaiset rajoitteet, jotka kuuluu siihen työntekijän toimenkuvaan. Sitten se asiakkaan näkökulmasta näyttää aivan toisenlaiselta.” (TT)

Haastateltavien kokemuksen pohjalta molemminpuolinen tietämättömyys nimettiin yhteistyön haasteeksi. Yhdellä kokemusasiantuntijalla oli kokemusta, että etenkin työntekijöiden keskuudessa oli tietämättömyyttä kokemusasiantuntijatoiminnasta. Se aiheutti hämmennystä molemmissa osapuolissa, kun työntekijä ei tiennyt miten kokemusasiantuntijuutta voisi hyödyntää. Tietämättömyyden todettiin kuitenkin olevan ymmärrettävää, koska kokemusasiantuntijatoiminta on vielä niin uutta. Ratkaisuksi tähän tilanteeseen useat vastaajat näkivät työntekijän ja kokemusasiantuntijan yhteisen koulutuksen ennen työskentelyn aloittamista. Tällä tavoin saadaan tietoa lisättyä ja yhteistyölle on paremmat edellytykset. Vastauksista kuvastui myös, että ajan kuluessa toiminta varmasti vakiinnuttaa paikkansa.

”Jos on jommallakummalla puolella tietämättömyyttä mitä pitää tehdä, niin siinä on pallo kyllä ihan sekasin. Pitäis olla sellanen, että kumpikin tietäis sitä (yhteistyötä) ennen, mitä tulee olemaan.” (KAT)

”Joo. Joku tämmönen systeemi (koulutus) siinä mun mielestä pitäis olla...et ne (työntekijä ja kokemusasiantuntija) puhuis samasta asiasta, eikä toinen kuusta eikä toinen maasta.” (KAT)

”Tää koko ajan kehittyä ja mitä enemmän me ollaan tuolla kentällä, niin koko ajan ihmiset tulee tietoisemmaks joka puolella et meitä on niin monella alalla.” (KAT)

Yleisinä haasteina yhteistyössä nähtiin muun muassa vaitiolovelvollisuuden säilyminen sekä työntekijöiden ennakkoluulot ja asenteet kokemusasiantuntijoita ja koko toimintaa kohtaan. Useammassa vastauksessa perättiin suvaitsevaisuutta puolin ja toisin. Yksi työntekijä kertoi vaitiolovelvollisuuden rikkoontuneen joskus hänen työskennellessään kokemusasiantuntijan kanssa. Asiaan vaikuttaa myös työskentely pienellä paikkakunnalla, jossa ihmiset tuntevat toisensa paremmin. Eräässä vastauksessa tuli ilmi, että joissakin sosiaali- ja terveystieteiden organisaatioissa kokemusasiantuntijoihin ei osata suhtautua tasavertaisina toimijoina. Työntekijän kokemuksen perusteella tämä näkyy enemmän julkisen, kuin yksityisen- ja kolmannen sektorin palveluntuottajilla.

”On meillä tossa joskus ollu sellasia tilanteita, että on jälkeenpäin puhuttu mitä on hyvä kertoa ja mitkä on sellaisia, jos siihen liittyy muita ihmisiä, niin pystyy kertomaan asioista niin et ne ei oo tunnistettavia. Sitten kun on pieni paikkakunta

vielä, niin herkästi, jos on samalta paikkakunnalta, käy niin, että ruvetaan puhumaan ihmisistä nimillä. Kun on hoitamassa ihmisiä, niin pitäisi pitää tarkasti huoli siitä et ei tuu sellaisia tilanteita.” (TT)

”Kyllä sitä varmasti paljon on sellasta pelkoo, että miten niiden (kokemus asiantuntijoiden) kanssa voi työskennellä, mitä niille voi puhua, uskaltaako niille puhua sellasta ja voiko niiden kanssa olla kuin jonkun toisen työkaverin kanssa.” (TT)

”Suhteessa muihin organisaatioihin, niin jossain törmää siihen, että jos kokemus asiantuntija...että sitä vierastetaan vielä joissakin organisaatioissa. Joskus ehkä tulee sellanen tunne, että on helpompi jos minä olen yhteyksissä ja soitan. Mä en haluis toimii niin. Mun mielestä meistä kumpi tahansa voi olla yhteyksissä joka paikkaan ja selvittää sen asian.” (TT)

6.4 Kokemusasiantuntijakoulutus ja muut yhteistyössä vaadittavat valmiudet

Kysyttäessä kokemusasiantuntijakoulutuksen välttämättömyydestä, haastatteluissa tuli hieman eriäviä vastauksia. Yleisesti ottaen kouluttautumisesta ei nähty olevan mitään haittaa. Sitä ei pidetty välttämättömänä, mikäli henkilö muuten soveltuu kokemusasiantuntijaksi. Toisaalta yksi koulutuksessa ollut vastaaja huomasi selkeän eron, kun oli toiminut kokemusasiantuntijana myös ennen koulutusta. Henkilön mukaan koulutuksen kautta oppi kertomaan omaa tarinaansa tarkoituksenmukaisella tavalla erilaisille yleisöille. Lisäksi koulutus opetti suvaitsevaisuutta ihmisten erilaisia elämäntilanteita kohtaan. Tärkeänä nähtiin myös, että työntekijöille annettaisiin jonkinlaista koulutusta tai informaatiota kokemusasiantuntijatoiminnasta ennen kuin yhteistyöhön ryhdytään. Yhdessä vastauksessa ehdotettiin työntekijän ja kokemusasiantuntijan yhteisen koulutuksen mahdollisuutta.

”Ei siitä (koulutuksesta) varmaan mitään haittaa oo, mutta en mä nyt sitä minään ehdottomana vaatimuksena näkis, että jos muuten on sellainen ihminen, että tulee ihmisten kanssa toimeen ja sitten on joku ajatus siitä, että löydetään sellainen yhteinen linja, miten toimia missäkin paikassa. Se on kans niin persoonakohtainen kysymys, että on ihmisiä varmasti, jotka ilman mitään koulutustakin pystyvät tuomaan hyvin sitä omaa kokemustaan sopivalla tavalla esiin ja käyttämään sitä työkaluna.” (TT)

"Nyt kun on käynyt tätä koulutusta niin se on antanu niin paljon sellaista selkeyttä näkemään et mitä kertoo missäkin paikassa. Koulutuksen myötä sellainen suvaitsevaisuus, hyväksyminen, että kaikki ihmiset on eri tilanteessa, eri vaiheessa ja sen mukaan kertoo sitä omaa kokemusta." (KAT)

"Mun mielestä olis hyvä, kun työntekijätkin sais jonkinlaista koulutusta ja enemmän valmiutta ottaa meitä vastaan." (KAT)

"Kyllähän siitä jonkinlainen infopaketti ainakin hyvä olis saada sillä tavalla, että ei nyt itsekään oikeastaan tiedä sen tarkemmin, että mitä se (kokemusasiantuntijatoiminta) pitää sisällään. Kyl siitä jonkinlaisesta tietoa tottakai olis hyvä saada." (TT)

"Mä näkisin yhteiskoulutuksen hyvänä sellaisilla paikoilla, missä se on vaan mahdollista niin työntekijälle ja kokemusasiantuntijalle samalla tavalla. On se sitten mikä tahansa työpaikka, jossa on päätetty ottaa kokemusasiantuntija töihin, niin tehdä jonkinlainen koulutuspaketti, että yhdessä lähdetään käymään asiaa eteen päin. Se ei tulis suoraan niin, että no otetaan tuolta joku töihin. Valmistetaan se tuleva kokemusasiantuntija ja myöskin ne, jotka siellä on töissä hänen kanssaan." (TT)

Haastatellut työntekijät toivat esiin, että kokemusasiantuntijan on hyvä tietää päihde-työssä vallitsevaa lainsäädäntöä, mikäli työskentelee palkattuna kokemusasiantuntijana tai vertaisena. Työntekijöiltä tuli muistutusta myös oman työn rajaamisen tärkeydestä ja omasta jaksamisesta huolehtimisesta. Se koskee yhtä lailla kaikkia alan työntekijöitä. Yhdessä vastauksessa oli pohdintaa, onko kokemusasiantuntijalla omasta kokemuksesta johtuen vaara mennä liian syväälle työhön mukaan. Päihdeasiakkaiden avun tarve kun tuntuu olevan loputon. Tällöin kokemusasiantuntija voisi mahdollisesti väsyttää itsensä ja pahimmassa tapauksessa retkahtaa uudelleen käyttämään päihhteitä. Työlle pitää löytyä vastapainoa.

"Varmasti jos tässä on palkattuna työntekijänä, niin kyllä pitää ne (lainsäädäntöön liittyvät) perusasiat olla hallussa." (TT)

"Minä esimerkiksi, kun mä tulen palkkatyöhön, niin kyllähän mun on jo hyvä tietää (lainsäädännöstä)." (KAT)

"Silloin kun ollaan töissä, että ei lähtis liian syväälle siihen mukaan. Et pystyis pitämään rajat siinä. Yhtä lailla se voi olla joku toinen työkaveri. Päihdeongelmaisten kanssa työskennellessä se imu ja se tarve on ihan loputon. Jotain muutakin olis hyvä olla kuin pelkästään sen saman ongelman kanssa painiminen." (TT)

"Kun on se oma kokemus...mä en tiedä onko se jotenkin suurempi vaara lähteä mukaan ja jää huomaamatta se, että nyt mun pitää pistää stoppi tälle, että mä voin auttaa tiettyyn rajaan asti oman työni puitteissa." (TT)

Yksi työntekijä toi esille kokemusasiantuntijan valmiuksiin liittyvän ammatillisuuden. Ammatillisuudella ei tarkoiteta tässä yhteydessä sosiaali- ja terveysalan ammatillista koulutusta vaan kokemusasiantuntijan tietoa ja ymmärrystä kyseisestä alasta ja sen toimintatavoista. Vastaajan mukaan kokemusasiantuntijan ammatillisuus auttaa tietämyksen lisäksi työssä jaksamisessa. Näkemyksen mukaan ammatillisuutta voisi opetella kokemusasiantuntijakoulutuksessa.

"Kun (kokemusasiantuntijuuteen) lisätään hieman sellaista tietynlaista ammatillisuutta, mun mielestä se on aivan mahtava yhdistelmä. Esimerkiksi tämä kokemusasiantuntijakoulutus tuo mun mielestä sitä tietynlaista ammatillisuutta. Tässä työssä on monenlaisia haasteita, niin se, että sä jaksat tehdä tätä työtä, niin sulla täytyy olla sellainen tietynlainen ammatillisuus, jolla sä suojaat itseäs. Ja jos ei sitä ole, niin kokemusasiantuntija saattaa palaa loppuun tässä työssä." (TT)

Päihdetyössä saattaa esiintyä asiakkaiden ja työntekijöiden välistä vastakkainasettelua. Kyseistä asiaa sivuttiin yhdessä vastauksessa. Siinä todettiin, että kokemusasiantuntijan tulee olla mahdollisimman neutraali suhteessa työntekijään ja asiakkaisiin. Ei saisi olla ikään kuin jommallakummalla puolella. Mikäli kokemusasiantuntija asettuu jommankumman puolelle, tekee se yhteistyön haasteelliseksi.

"Kokemusasiantuntija olis parhaimmillaan silloin, kun se on sillä neutraalilla eli se ei oo kummallakaan puolella vaan kulkis siinä keskellä. Mun mielestä silloin se toimis parhaiten." (TT)

Työntekijöiden vaatimuksista ja valmiuksista keskusteltaessa esille nousivat sellaiset asiat kuten suvaitsevaisuus ja avoin suhtautuminen toisen henkilön tapaan tehdä työtä. Myös vanhojen ja jyrkkien asenteiden muuttaminen mainittiin hyödylliseksi ominaisuudeksi nimenomaan ammattilaisten osalta. Työntekijöiltä vaadittiin myös rohkeutta ottaa kokemusasiantuntijat työpäriin tasavertaisena kumppanina.

"Se on tietenkin klisee, mutta avointahan pitäis olla aina, että jotenkin pystyis avoimesti kertoa mitä ajatuksia joku tilanne herättää tai toisen tapa tehdä töitä. Siihen vois jotenkin sillä tavalla, en mä nyt tiedä puuttuu, mutta ottaa asian puheeksi. Tiedän et se on itsellekin vaikeeta, että jos joku mun työskentelytapaan kiinnittää huomiota ja tulee mulle sanoo, että sä voisit tehdä tuon jotenkin toisin, niin melkein se ensimmäinen reaktio on, että mitäs sä tulet puuttumaan mun

duuniin, että kyl mä tiedän miten tämä tehdään. Mut ehkä tässä on ajan mittaan oppinu senkin, että kykenee vähän miettii sitä järkevästi, että asioitahan voi tehdä monella tavalla ja se miten mä toimin, ei välttämättä oo aina se, vaikka itse kuvittelee, että se on se paras tapa toimia.” (TT)

”Se varmaan tässä ajan myötä, kun tällainen toimintamalli yleistyy meilläkin täällä, niin tulee tutummaks ja huomataan, että niistä (kokemusasiantuntijoista) on paljon apua ja voidaan käyttää heitä tässä työssä ja kaikki saa siitä hyötyä, niin mä uskon, että ennakkoluulot hälvenee ja pystytään suhtautuu paikassa jos toisessakin ihan samalla tavalla kollegoina.” (TT)

”Siis me (työntekijät) ei osata myöntää, että varsinkin tässä työssä se kokemusasiantuntija rinnalla olis ihan ehdottoman tärkeä.” (TT)

6.5 Jaetun osaamisen tulevaisuus ja kehittäminen

Haastatellut henkilöt toivoivat ja näkivät kokemusasiantuntijuuden kehittyvän ja menevän eteenpäin ajan kuluessa. Yhtenä yksinkertaisena kehittämistoimena nähtiin, että kokemusasiantuntijoita pitää ottaa enemmän mukaan päihdetyöhön ja tehdä toiminnasta virallisempaa esimerkiksi työsopimusten avulla. Palvelu, jossa asiakas voisi varata ajan kokemusasiantuntijalle, olisi yksi kehittämiskohde. Se hyödyttäisi toimintakeskuksissa ja oikeastaan missä vaan päihdetyön kentällä.

”Äkkiseltään tulee vaan mieleen, että jos siitä sais tällaisen virallisemmän meiningin tavallaan, että olis jonkinlainen ehkä sopimuskin. He olis täällä käytettävissä näihin keskusteluihin vaikka ihan, että olis joku määrätty aika täällä näin, että ihmiset voi tulla keskustelemaan. Pystyis laittamaan tonne (ilmoitustaululle) vaikka jonkun ilmoituksen et tällöin ja tällöin on tavattavissa.” (TT)

”No siis enemmän vielä kokemusasiantuntijoita...mutta kuten sanoin, niin molempia (työntekijöitä ja kokemusasiantuntijoita) tarvitaan sopivassa suhteessa...molemmat voi oppia kyllä molemmilta...normityöntekijät ja kokemusasiantuntijat. Kyllä mä uskon, että noissa toimintakeskuksissa madaltaa asiakkaiden tuloa sinne, kun on kokemusasiantuntijoita.” (KAT)

”Mun mielestä valtakunnallisesti koko ajan on alettu käyttää enemmän ja enemmän (kokemusasiantuntijoita), mikä on hyvä asia. Ainakin mitä mä oon tuolla ympäriinsä päihdekuntoutuspaikkoihin yhteydessä...se on lisääntyny koko ajan, että näyttää valoisammalta mun mielestä.” (KAT)

Yhdessä vastauksessa pohdittiin sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen vaikutusta kokemusasiantuntijatoimintaan. Mielenpitemuksen mukaan kokemusasiantuntijoille tulisi antaa mahdollisuus rakentavan palautteen esittämiseen käyttämiensä palveluiden toimivuudesta ja kehittämiskohteista. Vastauksen perusteella asiakkaiden mielipiteiden kuulemista tulee lisätä ja kehittää palveluja niiden pohjalta. Tässä korostuu asiakaslähtöisyys ja -osallisuus. Yksi työntekijä pohti aihetta siitä näkökulmasta, että asiakkaiden näennäisen kuulemisen sijaan mielipiteillä tulee olla oikeasti jotain vaikutusta. Esimerkiksi ajatus, että työntekijät ammattilaisina ovat aina oikeassa ja tietävät mitä asiakas tarvitsee, tulisi saada häivytettyä. Kokemusasiantuntijoille ja asiakkaille olisi annettava mahdollisuus tulla kuulluksi palvelun käyttäjinä. Tämän todettiin vievän aikaa, koska kokemusasiantuntijatoiminta on niin uutta vielä. Vastauksessa uskottiin toiminnan vakiintuvan ajan kuluessa, jolloin suhtautuminen ja asenteet siihen muuttuvat. Työntekijöiden tulee olla valmiita muutokseen eikä nähdä kokemusasiantuntijoita uhkana omalle työlleen.

”Niin mitä se tulee olemaan (sote-uudistus), mut mä kokisin hirveen tärkeänä sellaisen rakentavan arvioinnin, koska itse me ollaan käytetty monia palveluita niin missä on tökkiny, mikä on mennä hyvin.” (KAT)

”Aikaisemmin se on ollu ehkä semmosta puhetta, mut sitten se onkin jääny siihen et on kuultu, mutta toimittu kuitenkin toisin. Sellainen vanha ajattelukanta siitä, että kyllä me ammattilaiset tiedetään mitä ne asiakkaat ja potilaat tarvii, että meillä on niin pitkä kokemus, että kyl me tiedetään. Se alkaa onneks vähän karisee. Että niiltä, jotka niitä palveluja käyttää, niin niiltä vois myöskin kysyy, miten ne toimii ja pelaa ja miten niitä vois kehittää.” (TT)

Tulevaisuutta ajatellen erityisesti työntekijöiden vastauksissa perättiin työnantajien rohkeutta alkaa kokeilla kokemusasiantuntijatoimintaa. Konkreettisesti se voisi tapahtua jonkinlaisten pienimuotoisten projektien avulla alkuvaiheessa. Vastauksissa oltiin sitä mieltä, että asiassa tulee ryhtyä käytännön toimiin. Pelkkä puhuminen ei riitä. Toisaalta asenteissa toimintaa kohtaan todettiin olevan vielä paljon vanhanaikaisia ajattelumalleja ja toimintatapoja. Asenteisiin vaikuttamisen ratkaisuksi tarjottiin vastausten mukaan toiminnasta tiedottamista ja sen esillä pitämistä joka puolella kaiken aikaa. Myös positiivisten kokemusten kertominen auttaa haastateltavien mukaan toiminnan kehittymisessä.

”Sellaista tahtotilaa kun löytyis joka suunnalta...niin kaupungin suunnalta ja työnantajan suunnalta, niin kyl mä uskon et heillä (kokemusasiantuntijoilla) varmasti olis paljon käyttöä. Ainahan voi tehdä puolen vuoden projektin, että katsotaan miten homma menee. Otetaan ihminen ja koitetaan, miten se menee. Sen jälkeen

pidetään palaveri ja mietitään, että miten jatkossa. Mutta tiedän, että esimerkiksi kaupunkien ja kuntien päättäjillä kynnys sellaiseen toimintaan on jotenkin...paljon on vielä sellasta vanhakantaista ajattelua et Ei Ei Ei. Onhan tässä nyt muutosta jo tapahtunu ja toivottavasti se kehitys säilyy samansuuntaisena.” (TT)

”Mun mielestä tää (kokemusasiantuntijatoiminta) on ottanu hirveen suuria harppausaskeleita ja mulla on itsellä sellaisia positiivisia ajatuksia sen suhteen. Kun yks uskaltaa palkata, niin mä uskon, että aika moni palveluntuottaja lähtee siihen mukaan.” (TT)

”Helppohan meidän tässä on jaaritella sitä asiaa, jollei me kokeilla sitä. Mä ottaisin mielelläni kokemusasiantuntijan työkaveriksi tohon ja lähtisin rakentamaan sitä, että ne tarpeet ja tietynlainen asiakaslähtöisyys säilyis. Sitä vois kehittää enemmän.” (TT)

”Jotta kokemusasiantuntijuus saatais tunnetuksi niin siitä pitää vaan hirveesti pitää meteliä ja tuoda tietoa, että sitä tarvitaan. Siihen tarvitaan suurta työpanosta niiltä pioneereilta, jotka tätä asiaa on vienyt eteenpäin ja myös muiltakin, jotka sitä kohti on menossa...enemmän vaan ääntä. Kovempaa!” (TT)

Yhdellä työntekijällä oli hieman tietoa ja kokemusta siitä, miten kokemusasiantuntijatoimintaa on hyödynnetty eri puolilla maailmaa. Vastauksen mukaan muualla Euroopassa kokemusasiantuntijatoiminta on paljon Suomea edellä. Vastaaja pohti, että Suomessa ollaan paljon jäljessä siihen verrattuna. Se on kuitenkin jatkuvasti kehittymässä, mikä on positiivinen asia.

”Mä sain olla sellasessa EU-rahoitteisessa projektissa mukana. Kierrettiin eri maissa katsomassa pakkohoitoja ja sitä, miten sitä suoritetaan. Puhuttiin service usereista elikkä palvelun käyttäjistä eri maista, jotka oli mukana siinä projektissa. Se oli jo tossa vuosituhannen vaihteessa ja siinä näki kyllä, että monissa maissa, ainakin Englannissa se on jo huomattavasti pidemmällä ja oli jo silloin paljon pidemmällä. Vaikka jälkijunassa varmasti tullaan monessa suhteessa, mutta parempi nyt näin, kun ei lainkaan ja toivottavasti tää kehitys jatkuu tällaisena.” (TT)

Yksi vastaaja näki kokemusasiantuntijatoiminnan kehittämisen haasteellisena toimintakeskuksessa tällä hetkellä. Toimintaa, jota varsinaisesti ei ole olemassa on hankala kehittää. Pitäisi luoda uusi toimintamalli alusta asti.

”Miten voi kehittää sellaista palvelua, mitä ei oo olemassakaan...se on vaikeaa. Täällä ei oo mitään semmosta pohjaa, mistä aloittaa edes.” (KAT)

7 TULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessa haastatellut kokemusasiantuntijat ja päihdetyön ammattilaiset määrittelivät kokemusasiantuntijaksi henkilön, jolla on kokemus päihdeongelmasta ja siitä selviytymisestä. Tärkeänä asiana nähtiin, että kokemuksesta on kulunut jo jonkin verran aikaa ja henkilö on käsitellyt omaa ongelmaansa. Tällä tavalla hän pystyy käyttämään kokemustaan työkaluna päihdetyössä. Oma ongelma ja menneisyyden kokemukset on syytä käsitellä niin, ettei asiantuntija hoida itseään toiminnan avulla. Yleisesti kokemusasiantuntijatoiminta nähtiin positiivisena asiana ja sitä voitaisiin hyödyntää missä tahansa päihdetyön saralla. Kokemusasiantuntijuudella todettiin olevan suuri merkitys päihdeongelmasta kuntoutumisessa. Kokemusosaajan nähtiin ymmärtävän asiakasta paremmin kuin työntekijän, jolla ei ole omaa kokemusta. Niin sanotulla hiljaisella tiedolla ja samaisutumispinnan tarjoamisella kokemusosaaja antaa kuntoutujalle toivoa ja uskoa selviytymisen mahdollisuudesta.

Näitä tuloksia tukee kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma. Se määrittelee kokemusasiantuntijaksi henkilön, jolla on kokemusta mielenterveys- ja päihdeongelmista. Hän voi sairastaa itse tai olla sairastuneen omainen tai läheinen. Kokemusasiantuntijalla on kokemusta myös sairaudesta toipumisesta ja erilaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttämisestä. (STM 2009, 20.)

Haastattelujen perusteella työntekijän rinnalla toimiva kokemusasiantuntija voi madaltaa asiakkaan kynnystä tulla päihdepalvelujen piiriin ja kohdata heitä auttavia työntekijöitä. Toiminta myös vähentää asiakkaiden ja työntekijöiden välistä vastakkainasettelua, jota päihdetyössä usein kohdataan. Tutkimuksessa selvisi, että kokemusasiantuntija voi auttaa asiakkaita ymmärtämään paremmin päihdetyöntekijöiden työnkuvaa. Erityisesti sitä, miksi niin sanotut toimistotyöt vievät niin paljon aikaa varsinaiselta, kohtaamisen tasolla tapahtuvalta asiakastyöltä. Osassa vastauksia kokemusasiantuntija nähtiin hyvänä toimijana palvelujen suunnittelu- ja kehittämistoiminnassa.

Anderssonin ja Kivenjuuren opinnäytetyössä tuli esiin samankaltaisia tuloksia. Niiden mukaan kokemusasiantuntija voi olla enemmän läsnä asiakkaiden kanssa kuin ammattilaiset. Työntekijöillä on yleensä muitakin ammatillisia velvollisuuksia ja työtehtäviä. (Andersson & Kivenjuuri 2017, 37.)

Vaatimuksena kokemusasiantuntijana toimimiseen ammattilaisen rinnalla pidetään kokemuksen lisäksi yleensä kokemusasiantuntijakoulutuksen suorittamista (Mielen ry 2018). Saamani tulokset eroavat hieman tästä käsityksestä. Kokemusasiantuntijakoulutusta ei pidetty välttämättömänä edellytyksenä työssä toimimiseen, jos henkilö muuten soveltuu tehtävään. Kouluttautuminen nähtiin kuitenkin hyvänä lisänä eikä sen todettu olevan missään tapauksessa haitallista.

Aineistosta käy ilmi, että kokemusasiantuntija käsitteenä on hieman epäselvä. Haastatellut henkilöt ymmärsivät pääosin, mitä sillä tarkoitetaan. Käsitettä pidettiin myös synonyyminä vertaistoimijalle ja jopa ammattityöntekijälle. Vastauksissa ei osattu selkeästi erottaa, että vertaistyötä tekevä henkilö toimii omassa viiteryhmässään eli toisten kuntoutujien parissa esimerkiksi AA-ryhmässä. Kokemusasiantuntijuus puolestaan suuntautuu viiteryhmän ulkopuolelle työntekijöiden rinnalla toimimiseen. (Hietala & Rissanen 2015, 14.) Tutkimuksessa käsitteiden epäselvyyttä perusteltiin sillä, että kokemusasiantuntijatoiminta on vielä niin uutta ja vakiintumatonta. Sen vuoksi käytettyjä termejä ei täysin pysty ymmärtämään ja sisäistämään.

Edelliseen liittyen THL (2014) ehdottaa raportissaan kokemusasiantuntijuuden kehittämiseksi muun muassa toiminnasta tiedottamista ammattilaisille ja kokemusasiantuntijoiden erilaisten roolien selventämistä. Myös kokemusasiantuntijoiden erilaisten nimikkeiden tekemistä ymmärrettäväksi ja vertaistoiminnan selkeää erottamista kokemusasiantuntijuudesta suositellaan. (THL 2014, 25.)

Tutkimukseni tuloksissa nousi esiin, että keskeisiä piirteitä onnistuneelle yhteistyölle työntekijän ja kokemusasiantuntijan välillä ovat vahva luottamus ja kyky keskustella avoimesti mistä tahansa mieleen nousevista asioista. Asiakastilanteiden reflektointi ja säännöllisesti pidettävät työnohjaukselliset palaverit lujittavat haastateltavien mukaan yhteistyötä. Valtaosassa vastauksia tuotiin esiin näkemys, että niin sanotun kemian tulee toimia työparin välillä. Toisaalta nähtiin, että yhteistyötä voi tehdä ilman toimivaa kemiaakin.

Katja Sillman sai omassa kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyötä tutkineessa opinnäytetyössään näyttöä toimivan kommunikaation tärkeydestä osapuolten välillä. Lisäksi asioiden läpikäyminen yhdessä työparin kanssa oli tärkeä tekijä sujuvalle yhteistyölle. (Sillman 2015, 30.) Teoriaosuuden kappaleessa 2.4 kuvatut yhteistyön piirteet, kuten luottamus, toimiva kemia ja avoin vuorovaikutus tukevat saatuja tutkimustuloksia.

Osallisuus on olennainen käsite, joka liittyy kokemusasiantuntijuuteen. Tämä näkökulma nousi esiin etenkin työntekijöiden vastauksissa. Vertaistytöä tekevien kokemusasiantuntijoiden kerrottiin tuntevan itsensä tärkeiksi saadessaan auttaa muita. Työntekijöiden kokemusten perusteella asiakkaiden rinnalla kulkeminen ja vertaistuen tarjoaminen lisäsivät kokemusasiantuntijoiden osallistumismahdollisuuksia ja osallisuuden kokemusta. Lisäksi ajateltiin, että toiminta itsessään voi olla portti työelämään. Tämä vaatisi, että kokemusasiantuntijuus otettaisiin enemmän huomioon virallisiin koulutuksiin haettaessa.

Opinnäytetyön osallisuuteen liittyvät tulokset mukailevat aiemmin tutkittua tietoa. Sen perusteella henkilö voi mennä elämässään eteenpäin osallistumalla kokemusasiantuntijatoimintaan. Hän voi edistää omaa osallisuuttaan muiden ihmisten parissa ja laajemmin ajateltuna lisätä yhteiskunnallista toimijuuttaan. Kokemusasiantuntija siirtyy tällöin palvelujen kohteesta niiden antajaksi ja kehittäjäksi. (Hietala & Rissanen 2015, 14.) Mahdollisuus vaikuttaa asioihin ja kuulluksi tuleminen tarjoavat Orasen (2008) mukaan ihmiselle voimaantumisen kokemuksia. Se on osallisuuden tärkeintä antia. (Oranen 2008, 16.)

Osa haastateltavista henkilöistä koki yhteistyön vaikeaksi, kun ei ole tarpeeksi tietoa, miten kuuluisi toimia. Kokemusasiantuntijuuden hyödyntämiselle ei useinkaan ole sosiaali- ja terveystalouden palveluntarjoajilla selkeää mallia tai rakennetta. Asiaa helpottavaksi tekijäksi nähtiin esimerkiksi työntekijän avoin kertominen omasta työstään kokemusasiantuntijalle. Tällöin on helpompi tehdä yhteistyötä ja luottamus vahvistuu työparin välillä. Vastaavasti yksi kokemusasiantuntija näki, että työyhteisön on syytä kuulla hänen elämäntarinansa. Näin voidaan suunnitella, miten asiantuntijan osaamista kyetään parhaiten hyödyntämään yhteistyössä.

Edellä mainittu asia kuvataan myös Kolehmainen (2015) pro gradu -tutkielmassa. Siinä on selvitetty kokemusasiantuntijuuden haasteita ja vaikeita tilanteita. Tutkimuksen perusteella esimerkiksi työntekijöiden tietämättömyys kokemusasiantuntijatoiminnasta luo epävarmuutta ja vaikeuttaa tasavertaista työparitoimintaa. Tämän vuoksi toiminnasta tiedottamista tulisi lisätä huomattavasti. (Kolehmainen 2015, 92-93.)

Haastattelemani työntekijät arvioivat, että kokemusasiantuntijalla saattaa olla omasta kokemuksestaan johtuen suurempi riski ajautua syvemmälle työhön ja väsyä sen vuoksi. Yksi työntekijä toi esille työn rajaamisessa hyvänä apuna toimivan kokemusasiantuntijan ammatillisuuden. Sillä tarkoitetaan ymmärrystä sosiaali- ja terveystaloudesta, päihdetyöstä sekä ammattietiikkaan vahvasti liittyvää kykyä rajata omaa työtään. Työntekijät arvelivat, että esimerkiksi kokemusasiantuntijakoulutuksen avulla tätä olisi mahdollista oppia.

Myös Högman ja Tervo (2015) saivat tutkimuksessaan selville, että kokemusasiantuntijan on erittäin tärkeää huolehtia omasta jaksamisestaan. Yhteistyössä toimiva työntekijä auttaa osaltaan työn rajaamisessa. (Högman & Tervo 2015, 36.)

Haastatellut henkilöt itse suhtautuivat kokemusasiantuntijuuteen pääosin positiivisesti. Haasteena nähtiin joidenkin organisaatioiden vanhakantaiset asenteet toimintaa kohtaan. Tutkimuksen perusteella jaettu osaaminen nähdään joissain paikoissa enemmän uhkana kuin mahdollisuutena. Ammattilaisuuteen perustuva osaaminen nähdään tällöin ikään kuin ainoana oikeana toimintamallina. Se rajoittaa tai jopa estää organisaation sisällä tai yli organisaatorajojen tehtävää yhteistyötä.

Yhtä lailla Komppa & Kupiainen (2017) saivat raportissaan tuloksia, joiden mukaan päihdetyön kokemusasiantuntijat kohtaavat ennakkoluuloja ammattilaisten taholta. Tämä vaikeuttaa tasavertaista yhteistyötä. (Komppa & Kupiainen 2017, 34.)

Keskeinen tutkimuskysymys opinnäytetyössäni oli kokemusasiantuntijatoiminnan kehittäminen ja tulevaisuus. Tutkimuksessa toiminnan nähtiin kehittyvän ja lisääntyvän jatkuvasti. Esiin tuli myös, että työnantajien tulee olla rohkeita ja lähteä ennakkoluulottomasti kokeilemaan toimintaa esimerkiksi lyhyiden projektien avulla. Kokeiluista saatujen tulosten perusteella toiminnan onnistuneita puolia voidaan ottaa pysyvämpään käyttöön. Haasteita aiheuttaneita käytäntöjä voidaan kehittää edelleen tai hylätä toimimattomina.

Högmanin ja Tervon (2015) tutkimustuloksissa saatiin vastaavanlaisia näkemyksiä. Niissä kokemusasiantuntijuuden todetaan lisääntyvän ja vakiintuvan pysyväksi toimintamalliksi tulevaisuudessa. Lisäksi kehityksen uskotaan olevan mahdollista, mikäli organisaatioiden johto ottaa työmuodon avoimesti vastaan. (Högman & Tervo 2015, 37.)

Tutkimuksen tuloksissa nousi esiin kokemusasiantuntijoiden lisäämisen tarve päihdetyöhön sekä toiminnasta tiedottaminen ja sen esillä pitäminen. Kokemusasiantuntijoita tarvitaan lisää ja haastatteleman työntekijät ja kokemusasiantuntijat olisivat valmiita laajempaan yhteistyöhön. Kokemusasiantuntijoiden taholta nostettiin esiin aidon tasavertaisen kumppanuuden vahvistaminen työntekijän ja kokemusasiantuntijan välillä. Yhtenä keinona nähtiin kokemusasiantuntijan mahdollisuus antaa rakentavaa palautetta palvelujen toimivuudesta. Näin saataisiin palveluita käyttäneen asiantuntijan näkemys esiin. Se edistäisi asiakasosallisuutta ammattilaislähtöisyyden sijaan. Mielipiteissä korostui, että eri lähtökohdista toimivien henkilöiden osaaminen ei ole toisiaan poissulkevaa. Tietotaito voidaan yhdistää ja toimia rakentavassa, kaikkia palvelevassa yhteistyössä. Jaetulle osaamiselle on näin ollen selkeä tarve ja kysyntä tulevaisuuden päihdetyössä.

8 POHDINTA

Tutkin opinnäytetyössäni päihdetyön kokemusasiantuntijoiden ja työntekijöiden yhteistyön olennaisia tekijöitä ja siinä vaadittavia valmiuksia matalan kynnyksen toimintakeskusympäristöissä Salon seudulla. Mielestäni sain monipuolisesti vastauksia suhteessa tutkimuskysymyksiini. Niiden tavoitteena oli tuottaa lisätietoa kokemusasiantuntijatoiminnan kehittämiseksi ammattilaisten rinnalla tehtävässä työssä. Prosessina työn tekeminen opetti itselleni tutkimustuloksista saadun hyödyn lisäksi laadullisen tutkimuksen erilaisten menetelmien käyttöä ja vaihteittain etenevän prosessin kulkua. Kokonaisuutta ajatellen olen tyytyväinen tekemääni tutkimukseen ja sen lopputulokseen.

8.1 Tulosten tarkastelua

Kokemusasiantuntijuutta aiemmin selvittäneissä tutkimuksissa toiminta on nähty positiivisena, jatkuvasti kasvavana ja kehittyvänä työmuotona. Sitä voidaan laajasti hyödyntää päihdetyön vaativalla kentällä. Sain tutkimuksessani paljon samansuuntaisia tuloksia. Aineistoa kerätessäni tuli esiin myös eriäviä mielipiteitä, jota pidän rikkautena tutkimustyölle. Se auttaa erityisesti kokemusasiantuntijatoiminnan kehittämisessä ja tuo julki asiaan liittyviä epäkohtia. Erilaiset käsitykset kuvastavat mielestäni sitä, että kokemusasiantuntijuus ei ole laajemmin tarkasteltuna vielä Suomessa selkeästi rakentunut ja järjestäytynyt toimintamuoto. Käytännöt ovat vielä hyvin monimuotoisia ja toiminnan juurruttaminen ei ole aivan yksinkertaista (KoKoA ry 2017). Tämän tutkimuksen tulokset näyttävät myös sen, että Salon seudulla toiminta on vielä hyvin alkutekijöissään. Kehitystä tapahtuu kuitenkin vähitellen.

Yksi selkeä ero aiempiin tutkimuksiin verrattuna liittyi kokemusasiantuntijan kouluttautumiseen, joka nähdään Hietalan ja Rissanen (2015) mukaan tärkeänä asiana kokemusasiantuntijuuteen kasvamisessa. Koulutus antaa kokemusasiantuntijalle valmiuksia toimia erilaisissa ympäristöissä ja monipuolisissa tehtävissä. (Hietala & Rissanen 2015, 29.) Suurin osa tutkimukseen osallistuneista henkilöistä ei pitänyt kokemusasiantuntijakoulutusta välttämättömänä. Pohdin tutkimusta tehdessäni, liittyykö tämä siihen, että heillä ei ole koulutuksesta tietoa ja kokemusta. Ainoastaan yksi kokemusasiantuntija tiesi mitä se pitää sisällään ja piti näin ollen koulutusta hyvin tärkeänä ja välttämättömänä.

Päihderiippuvuus aiheuttaa ongelmia monelle eri elämänalueelle, kuten fysiologiseen, psykologiseen, sosiaaliseen ja henkiseen ulottuvuuteen. Sitä tulee tarkastella monesta eri näkökulmasta. (Vuori-Kemilä ym. 2007, 35.) Kokemusasiantuntija kykenee tarkastelemaan ongelmaa oman kokemuksensa kautta toimiessaan yhteistyössä työntekijän kanssa. Tällä tavoin hän voi tarjota osaamistaan päihdetyön asiakkaille sekä palvelujen kehittämistoimintaan. Tutkimuksen perusteella sitä voidaan hyödyntää mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Kokemusasiantuntijatoiminta nähdään haastateltujen henkilöiden kokemusten mukaan selkeästi rikkautena ja sen käyttöä tulee huomattavasti lisätä ja kehittää tulevaisuudessa.

Tässä vaiheessa vaikuttaa siltä, että toimintaa ei ole saatu vielä riittävästi toteutettua käytännön tasolla ja matalan kynnyksen periaatteella. Opinnäytetyön tuloksista ilmenee, että työskentelytavasta tulee tehdä virallisempaa. Työnantajien tulee sitoutua ja tarjota oma panoksensa kehittämistoimintaan. Tuloksissa viitataan myös siihen, miten joissakin muissa Euroopan maissa kokemusasiantuntijuuden käyttö on jo paljon pidemmällä. Vaikka toiminta on selkeässä kasvussa Suomessa, vaatii se aikaa kehittyäkseen. Kehitystyössä tarvitaan näin ollen kärsivällisyyttä ja pitkäjänteistä asioiden eteenpäin viemistä askel kerrallaan. Yhteiskehittäminen, jossa alan ammattilaiset ja kokemusasiantuntijat työskentelevät tasavertaisina kumppaneina on tulevaisuuden kokemusasiantuntijatoiminnan lähtökohta.

8.2 Opinnäytetyön luotettavuus

Tutkimustyötä tehtäessä tulee pohtia sen luotettavuutta. Se on olennainen osa tieteellistä tutkimuskäytäntöä. Tällöin puhutaan käsitteistä validiteetti ja reliabiliteetti. Ne ovat perinteisesti kvantitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa käytettyjä, mutta soveltuvat myös laadulliseen tutkimukseen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Validiteetilla tarkoitetaan tutkimuksen oikeellisuutta. Mitataan, onko tutkittu sitä mitä on ollut tarkoitus tutkia. Tällöin puhutaan pitkälti tutkimusmenetelmän ja mittarin toimivuudesta. Menetelmä ei aina välttämättä anna luotettavia tuloksia ja tutkijan omat ajattelumallit voivat myös vääristää lopputulosta. (Hirsjärvi ym. 2007, 226-227.) Mielestäni käyttämäni, huolellisesti laadittu ja eri teemoihin jaettu haastattelurunko antoi luotettavia tutkimustuloksia. Yksilöhaastatteluja käyttäen sain luultavasti haastateltavilta avoimempia vastauksia kuin olisin saanut ryhmähaastattelun tai lomakkeella tehtävän kyselyn avulla. Kykenin haastattelutilanteissa tarkentamaan kysymyksiä tarpeen mukaan ja näin ollen

parantamaan vastausten oikeellisuutta ja vähentämään väärinymmärrysten mahdollisuutta.

Sisäinen validiteetti mittaa tutkimuksen omaa luotettavuutta. Tähän kuuluvat esimerkiksi taustateorian, aiheeseen liittyvien käsitteiden ja tutkimuksessa käytettävän mittarin oikea valinta. Ulkoiseen validiteettiin kuuluu muun muassa riittävän suuri otanta eli montako haastateltavaa tutkimuksessa on käytetty aineiston saamiseksi. (Metsämuuronen 2009, 65.) Näkemykseni mukaan tämän tutkimuksen tietoperusta ja käsitteet ovat linjassa saatujen tulosten kanssa. Tulososion vastauksissa kuvastuvat vahvasti teoriaosion sisältö ja tutkimusaiheeseen liittyvät käsitteet. Mittarina toiminut haastattelurunko antoi oikeanlaisia tuloksia. Kattavan aineiston saamiseksi haastateltavia henkilöitä oli tarpeeksi. Lisäksi heillä oli riittävästi tietoa ja kokemusta tutkittavasta aiheesta, joka vahvistaa tulosten luotettavuutta.

Aineistoa keräävän mittarin laadintaa kuvataan pitkänä prosessina. Siihen kuuluu testaamista ennen sen varsinaista käyttöä. Testejä voi tehdä esimerkiksi lähipiirissä ja saadun palautteen perusteella parantaa mittaria. (Metsämuuronen 2009, 67-68.) Tähän tutkimukseen mittariksi laadittu haastattelurunko (Liite 2) on pitkäaikaisen kehittelyn tulos. Laadin kysymyslomakkeesta useita raakaversioita. Keskustelin niistä toimeksiantajan ja opinnäytetyötä ohjaavan opettajan kanssa. Parannusehdotuksia saatuaani hioin kysymyksiä ymmärrettävämmiksi ja paremmin tutkimuskysymyksiä vastaaviksi. Ennen varsinaista tutkimusta tein testihaastattelun. Sen avulla varmistuin mittarin soveltuvuudesta tutkimukseen.

Reliabiliteetti kertoo tutkimuksen toistettavuudesta. Siitä, voiko joku toinen tutkija saada samankaltaisia tuloksia samalla tutkimusasetelmalla, menetelmällä ja mittarilla. Käsitteellä todennetaan sitä, ettei tutkimus anna sattumanvaraisia tuloksia. (Hirsjärvi ym. 2007, 226.) Olen pyrkinyt kuvaamaan tutkimuksen toteuttamisprosessia mahdollisimman tarkasti, jolloin sama tutkimus olisi mahdollista tehdä toisen tutkijan toimesta. Tämän perusteella tutkimuksen reliabiliteetti on hyvällä tasolla.

Laadullisen tutkimuksen aineistoa kuvaamalla voidaan lisätä näyttöä siitä, että tuloksia on tulkittu oikein ja niistä on tehty luotettavia johtopäätöksiä. Tämä voidaan toteuttaa esimerkiksi aineistosta poimittavilla sitaateilla. (Metsämuuronen 2009, 81.) Tutkimustyössäni olen käyttänyt runsaasti suoria viittauksia aineistoon. Autenttisilla haastatteluvastauksilla tuon esiin tutkimustulosten luotettavuutta suhteessa johtopäätöksiin.

Olen itse päihdetaustan omaava, koulutettu kokemusasiantuntija. Pohdin opinnäytetyön aihetta valitessani, olenko puolueellinen tutkimaan kyseistä asiaa. Toimeksiantajani mielestä aiheelle ei ollut estettä, kunhan tuon asian esiin tutkimustyössäni. Tiesin ennen työn aloittamista melko paljon kokemusasiantuntijatoiminnasta. Se luo ennakkokäsityksiä tutkittavaa aihetta kohtaan. Huomioin tämän erityisesti tulosten analysointivaiheessa. Tällä tavoin pystyin toimimaan niin, etteivät ennakkokäsitykset ohjanneet analyysiä.

Tiedostin koko opinnäytetyöprosessin aikana, että oma taustani voi vaikuttaa tutkimuksen kulkuun. Konkreettisesti huomasin asian haastattelutilanteissa, joissa ajattelin mielessäni joistakin vastauksista aivan eri tavalla kuin haastateltava. Pitämällä asian mielessä pystyin välttämään omien mielipiteideni ilmaisua ja tällä tavoin olemaan ohjaimatta vastaajien käsityksiä kyseisestä aiheesta. Omia mielipiteitä ja ennakkokäsityksiä pystyy tuskin kokonaan poistamaan. Opinnäytetyön suunnitelma oli tehty huolellisesti. Lisäksi hyvin laadittu haastattelurunko ja sen kysymykset auttoivat saamaan vastauksia, jotka ovat tutkimuseettisesti kestäviä. Niiden avulla pystyin analysoimaan tulokset mahdollisimman neutraalisti. Tällä tavalla myös väärinymmärrykset jäivät minimitasolle.

8.3 Aiheita jatkotutkimuksille

Jätin opinnäytetyössä päihdetyön asiakkaiden haastattelemisen tarkoituksella tutkimuksen ulkopuolelle. Ajattelin tutkimuksesta tulevan liian laajan, mikäli asiakkaat otetaan tutkimusasetelmaan mukaan. Tärkeä syy oli myös se, että toisessa tutkimassani toimintakeskuksessa asiakkaat saavat olla päihtyneenä. Arvelin, että en saisi luotettavia vastauksia päihtyneitä haastatellessani. Lisäksi haastattelujen toteutuminen olisi voinut olla epävarmaa. Kysyin haastatteluissa asiakkaiden suhtautumista kokemusasiantuntijatoimintaan. Vastaajina olivat kokemusasiantuntijat itse ja työntekijät. Tämän vuoksi olisi erittäin tärkeää tutkia, miten kokemusasiantuntijan ja työntekijän yhteistyön kohteena olevat asiakkaat näkevät kyseisen toiminnan. Se antaisi yhden tärkeän näkökulman lisää toiminnan suunnittelu- ja kehittämistyöhön.

Kysyin haastattelussa hieman teemojen ulkopuolelta asiakkaan päihtymyksen vaikutusta työntekijän ja kokemusasiantuntijan yhteistyöhön. Olisi tärkeää tutkia työparitoiminnan kehittämistä myös tästä näkökulmasta. Millä tavalla pystyttäisiin auttamaan ihmisiä, jotka eivät kykene olemaan ilman päihkeitä. Olisi syytä selvittää mitä kokemusasiantuntijuudella olisi tarjottavaa tällaisessa tilanteessa ja millaisella yhteistyöllä kyseisten asiakkaiden tarpeisiin voitaisiin vastata.

LÄHTEET

Ahola, M. & Ylitalo, S. 2013 Kuuluuko kokemusasiantuntijoiden ääni mielenterveys- ja päihdestrategioissa? Teoksessa Juha Moring, Viveca Bergman, Esa Nordling, Jaana Markkula, Airi Partanen & Markku Soikkeli (toim.) Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015 – Monipuolista sisällöllistä ja rakenteellista kehittämistä 2012. THL, työpäpöri 15/2013.

A-kiltojen liitto ry. 2018. Suomen ensimmäinen kunnallinen kokemusasiantuntijan vakanssi Vantaalle. Viitattu 21.1.2018. <http://a-kiltojenliitto.fi/suomen-ensimmainen-kokemusasiantuntijan-vakanssi-paihdeetyon-kokemusasiantuntija-vantaan-terveyspalveluissa/>

A-klinikkasäätiö 2018. Toimintakeskukset Salo. 18.2.2018. <https://www.a-klinikka.fi/henkiloasiakkaille/tukea-paihteettomyyteen-ja-asumiseen/toimintakeskukset/toimintakeskukset-salo>

Andersson, M. & Pirttijärvi, E. & Rajamäki, M.: Kokemusasiantuntijuudesta päihdeetyössä. Julkaisussa Moring, Juha & Martins, Anne & Partanen, Airi & Bergman, Viveca & Nordling, Esa & Nevalainen, Veijo (toim.) Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015: Toimeenpanosta käytäntöön 2010. Raportti 6. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2011.

Andersson, P. & Kivenjuuri A. 2017. Kokemusasiantuntijuuden merkitys päihdekuntoutumisessa työntekijöiden näkökulmasta. Laurea Ammattikorkeakoulu. Viitattu 11.2.2018 <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2017061413521>

Beresford, Peter 2002 User Involvement in Research and Evaluation: Liberation or Regulation? *Social Policy and Society* 1(2), 95–105. Viitattu 28.1.2018. <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=100147&fileId=S1474746402000222>

Beresford, Peter & Croft, Suzy (2004) Service Users and Practitioners Reunited: The Key Component for Social Work Reform. *The British Journal of Social Work* 34(1), 53–68. Viitattu 28.1.2018. <http://bjsw.oxfordjournals.org/content/34/1/53.abstract>

Era, T. (toim.) 2013 Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Teoksessa Raivio, H. & Karjalainen, J. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156

Eskola, J., Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Hietala, O. & Mattila-Aalto, M. & Lehtoranta, P. & Henriksson, M. & Saarinen, T. & Sandelin, I. 2014 Kolmannen ja julkisen sektorin monialainen palveluyhteistyö kuntoutuksessa. KoJu-hankkeen loppuraportti. Kuntoutussäätiön työselosteita 45/2014. Viitattu 18.2.2018. http://www.kuntoutussaatio.fi/files/1606/Tyoseloste_45-2014_KoJu.pdf

Hietala, O. & Rissanen, P. 2015. Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta -kokemusasiantuntija-hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten jakajaksi sekä palveluiden kehittäjäksi. Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden keskusliitto. Viitattu 28.1.2018. <http://mtkl.fi/wp-content/uploads/2015/03/Kokemusasiantuntija-opas.pdf>

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. 2012. Tutki ja kirjoita. 15. – 17., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13. osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi

Högman, R. & Tervo, S.-M. 2015. ”Se oma tarina on hirveen tärkeä, se antaa toivoa sille asiakkaalle” - Tutkimus kokemusasiantuntijatoiminnasta palvelumuotoilulla parempia palveluita riskiryhmille hankkeessa. Turun Ammattikorkeakoulu. Viitattu 11.2.2018. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201505076670>

Kilpeläinen, A. & Salo-Laaka, M. 2012 Asiakasosallisuus teknologisoituvassa palvelujärjestelmässä. Teoksessa Pohjola, A., Kemppainen, T. & Väyrynen, S. (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kolehmainen, A.-R. 2015. Kahden maailman välillä tulkkinä. Kokemusasiantuntijuus kokemuskokemana. Tampere: Tampereen yliopisto, Pro gradu -tutkielma

Komppa, S. & Kupiainen, V. 2017. Kokemuksia päihdetyön kokemusasiantuntijatoiminnasta. Kaakkois-Suomen Ammattikorkeakoulu. Viitattu 21.9.2018 <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2017111817312>

Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry. 2018. KoKoa ry:n keskeiset tehtävät. Viitattu 21.8.2018 <http://www.kokemusasiantuntijat.fi/tietoa/>

Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry. 2017. Kokemusasiantuntijakoulutuksen suositukset ja palkkiosuositukset 2017. Viitattu 21.9.2018 <http://www.kokemusasiantuntijat.fi/wp-content/uploads/2018/01/KoKoA-Koulutetut-Kokemusasiantuntijat-ry-koulutussuositukset-PDF.pdf>

Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry. 2018. Koulutus Salossa 2017. Viitattu 21.8.2018 <http://www.kokemusasiantuntijat.fi/tietoa/kokemusasiantuntijaksi/koulutukset/koulutus-salossa-2017/>

Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry. 2018. Kuka on kokemusasiantuntija? Viitattu 11.2.2018. <http://www.kokemusasiantuntijat.fi/tietoa/kokemusasiantuntijaksi/>

Leemann, L. & Hämäläinen, R.-M. (2015). Matalan kynnyksen palvelut. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla osoitteessa www.thl.fi/sokra.

Lund, P. 2008. Päihdetyön päiväkeskus- Katoava työmuoto vai tärkeä osa palveluketjua? Helsinki: Sininauhaliitto.

Lund, P. 2015. Järjestöjen asema ja merkitys sosiaali- ja terveyshuollon kentässä. Teoksessa Partanen, Airi, Moring, Juha, Bergman, Viveca, Karjalainen, Jouko, Kesänen, Minna, Markkula, Jaana, Marttunen, Mauri, Mustalampi, Saini, Nordling, Esa, Partonen, Timo, Santalahti, Päivi, Solin, Pia, Tuulos, Tytti & Wuorio, Sanna (toim.) 2015. Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015. Miten tästä eteenpäin? Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. http://phekaisevatyo.pbworks.com/w/file/attach/105566931/MiePa-suunnitelma_Miten_eteenpain_2015.pdf Viitattu 11.2.2018 http://phekaisevatyo.pbworks.com/w/file/attach/105566931/MiePa-suunnitelma_Miten_eteenpain_2015.pdf

Metsämuuronen, J. 2009. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp Oy

Mielen ry. 2018. Kokemusasiantuntija. Viitattu 15.9.2018 <https://www.mielen.fi/toiminta/kokemusasiantuntijatoiminta/>

Mäki-Franti M. 2016. Kokemusasiantuntijuus sosiaalisen henkilöstön näkökulmasta -Tutkimus Tampereen Sarviksen sosiaalisen asemalla. Tampere: Tampereen yliopisto, Pro gradu -tutkielma.

Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotienliitto ry. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti.

Pohjola, A. Kemppainen, T. & Väyrynen, S. (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. 2012. Teoksessa Kilpeläinen, A. & Salo-Laaka, M. Asiakasosallisuus teknologisoituvassa palvelujärjestelmässä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Päihdehuoltolaki 41/1986. Annettu Helsingissä 17.1.1986. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860041>

Rantanen, Teemu & Toikko, Timo 2006: Käytäntötutkimuksesta kansalaislähtöiseen kehittämiseen. Janus 14 2006:4.

Rissanen, P. & Sinkkonen, N. & Sohlman, T. & Kurki M. 2015. Mielen avain -hanke. Kokemusasiantuntijakoulutuksen suositukset. Edita: 2015. Saatavissa osoitteessa https://www.mielenterveysseura.fi/sites/default/files/inline/Julkaisut/Kumppanuusesitteet/kokemusasiantuntija_suositukset_nettiin.pdf

Rissanen, P. 2013. Mitä on kokemusasiantuntijuus? Teoksessa Falk, Hanna, Kurki, Marjo, Rissanen, Päivi, Kankaanpää, Sini & Sinkkonen Niina 2013. Kuntoutujasta toimijaksi – Kokemus asiantuntijuudeksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 39/2013. Tampere: Juvenes Print.

Rissanen, P. 2015 Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 88/2015. <http://kuntoutussaatio.fi/hankkeet-ja-julkaisut/julkaisut/tutkimuksia/toivoton-tapaus-autoetnografia-sairastumisesta-kuntoutumisesta/>

Ropponen, M. 2011. Kokemusasiantuntijuus kehittämisen välineenä Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin psykiatrian toiminta-alueella. Vaasa: Vaasan yliopisto, Pro gradu -tutkielma.

Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) 2005. Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Peters, J.: Walk the walk and talk the talk: A Summary of Peer Support Activities in Some IIMHL Countries (International Initiative for Mental Health Leaders). New Zealand: Te Pou, National Centre for Research, Information and Workforce Development 2010

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 23.9.2018 http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3.html

Salon Kansalaisopisto 2018. KOKEMUSASiantuntijakoulutus Salo. Viitattu 23.8.2018 <https://opistopalvelut.fi/salo/course.php?l=fi&t=10251>

Sillman, K. 2015. Kokemuksia ryhmän ohjaamisesta ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyönä. Tampereen Ammattikorkeakoulu. Viitattu 17.9.2018. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201505219493>

Simpson, E. L. & House, A. O.: User and carer involvement in mental health services: from rhetoric to science. British Journal of Psychiatry 183. Viitattu 19.2.2018. <https://pdfs.semanticscholar.org/b85b/ebc21e9c4cb45eabda3bb210f8249038a12a.pdf>

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:3. Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma. Mieli 2009 työryhmän ehdotuksia mielenterveys- ja päihdetyön kehittämiseksi vuoteen 2015. Helsinki 2009. Viitattu 28.1.2018. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70007/passthru.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2016 Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015: Suunnitelman loppuarviointi ja ohjausryhmän ehdotukset. Kansallisen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman toimeenpanon ohjausryhmä 2009-2015. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:3. Viitattu 18,2,2018. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74820/1004164MIELENTERVEYS__JA_P_IHDESUUNNI1487308985.pdf

Talentia ry 2017. Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Osallisuuden edistäminen. Helsinki: PunaMusta Oy. Saatavissa myös <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>

Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos 2018. Mitä sosiaalinen osallisuus on? Viitattu 19.2.2018. <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/mita-sosiaalinen-osallisuus-on->

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018. Sosiaalinen osallisuus teoreettisena käsitteenä. Viitattu 19.2.2018. <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/mita-sosiaalinen-osallisuus-on-/sosiaalinen-osallisuus-teoreettisena-kasitteena>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015. Kokemusasiatuntijuus. Teoksessa Airi Partanen, Juha Moring, Viveca Bergman, Jouko Karjalainen, Minna Kesänen, Jaana Markkula, Mauri Marttunen, Saini Mustalampi, Esa Nordling, Timo Partonen, Päivi Santalahti, Pia Solin, Tytti Tuulos & Sanna Wuorio (toim.) Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015: Miten tästä eteenpäin? THL, työpaperi 20/2015. Viitattu 18.2.2018 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129592/URN_ISBN_978-952-302-538-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2014. Kehittämisehdotuksia. Teoksessa Elisa Kostiainen, Sanna Ahonen, Tanja Verho, Päivi Rissanen & Tuulia Rotko. Kokemukset käyttöön -kokemusasiatuntijatoiminnan kehittäminen. THL, työpaperi 36/2014. Viitattu 22.9.2018 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125488/URN_ISBN_978-952-302-373-4.pdf?sequence=1

Tiedon analysointi. 2017. Liikenteen tutkimuskeskus Verne. Tampereen teknillinen yliopisto. Viitattu 6.8.2018 <http://www.tut.fi/verne/tutkimusmenetelmat/tiedon-analysointi/>

Tietopuu 2017. Päihde- ja mielenterveystyön tueksi. Viitattu 4.12.2017. <https://keskuststo.a-klinikka.fi/tietopuu/>

Toikko, T. 2012. Sosiaalipalveluiden kehityssuunnat. Tampere: Tampere University Press.

Tuomi, J. & Sarajärvi A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10. painos. Helsinki: kustannusosakeyhtiö Tammi.

Turun Ammattikorkeakoulu 2017. Ensimmäiset sairaanhoitopiirin kokemusasiatuntijat valmistuivat. Viitattu 28.1.2018. <https://www.turkuamk.fi/fi/ajankohtaista/1445/ensimmaiset-sairaanhoitopiirin-kokemusasiatuntijat-valmistuivat/>

Vaihtoehto 90 ry. 2018. Vaihtoehto 90 ry. Viitattu 30.1.2018. www.vaihtoehto90.fi.

Valtioneuvoston kanslia 2018. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 89/2017. Toimivat mielenterveys- ja päihdepalvelut. Viitattu 24.8. 2018 http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160554/89-2017-YhdessaMielin_valmis.pdf

Vehviläinen-Julkunen, K. 1997. Hoitotieteellisen tutkimuksen etiikka. Teoksessa Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Paunonen, M. & Vehviläinen-Julkunen, K. 1.-2. painos. Helsinki: WSOY.

WHO 2013. ICF – Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Suomentanut Stakes. 6. p. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Vuori-Kemilä, A. Stengård, E. Saarelainen, R. & Annala, T. 2007 Mielenterveys- ja päihdetyö -yhteistyötä ja kumppanuutta. 4., uudistettu painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy

Tutkimuslupa

TUTKIMUSLUPA

Kimmo Määttänen

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyön *Tutkimus päihdetyön kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyöstä matalan kynnyksen palvelussa*, jonka lupa-anomus ja tutkimussuunnitelma on toimitettu A-klinikkasäätiöön 22.1.2018, toteuttamiselle Salon matalankynnyksen toimintakeskuksissa myönnetään tutkimuslupa. Tutkimusta on puoltanut A-klinikka Oy:n toimitusjohtaja Kaarlo Simojoki.

Hankkeen toteuttamisessa tulee noudattaa A-klinikkasäätiön eettisen toimikunnan sekä kehittämissyksikön yleisiä tutkimuseettisiä ohjeita ja hyviä tutkimuskäytäntöjä.

Vastaavan tutkijan tulee huolehtia siitä, että kaikilla tutkimuksen toteuttamiseen osallistuvilla henkilöillä on riittävä vaitiolositoumus. A-klinikkasäätiön vaitiolositoumuksia saa keskustelimitosta.

Lupa myönnetään ja kohdennetaan viitaten esitettyyn hankesuunnitelmaan. Suunnitelman muutuessa sisällöllisesti tai toteutustavaltaan tutkijan tulee hankkia uusi lupa.

Luvan myöntäjällä on oikeus tarvittaessa tarkistaa myöntämänsä lupaa tai keskeyttää hanke, jos se ei vastaa sitä mihin lupa on myönnetty.

A-klinikkasäätiön kehittämissyksikkö on valmis antamaan ohjausta ja neuvontaa hankkeen toteuttamiseksi.

Hankkeen päätyttyä tutkijan tulee toimittaa A-klinikkasäätiön keskustelimitoon tutkimusraportti sekä päivittää tutkimuksen tulokset tutkimustietokantaan.

Helsingissä 2.2.2018

Jouni Tourunen
tutkimuspäällikkö, dosentti

LIITTEET Vaitiolositoumuksia 2 kpl

TIEDOKSI A-klinikkasäätiön tutkimustietokanta
A-klinikka Oy

Haastattelurunko

Teemahaastattelu

Perustiedot?

Miten kauan olet toiminut kokemusasiantuntijana / työntekijänä päihdetyössä ?

Millaisissa yhteyksissä olet ollut toiminnassa mukana?

Kokemusasiantuntijuus käsitteenä?

Miten määrittelet käsitteen kokemusasiantuntijuus?

Millaiseksi koet asiakkaiden suhtautumisen kokemusasiantuntijuuteen?

Mikä merkitys kokemusasiantuntijuuteen on sillä, että asiakas saa olla / ei saa olla päihtyneenä toimintakeskuksessa?

Yhteistyö

Kertoisitko parilla käytännön esimerkillä mitä kokemusasiantuntijan ja työntekijän yhteistyö on?

Millaisissa tilanteissa ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyöstä on hyötyä?

Mikä on tärkeää kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyössä?

Millaisissa tilanteissa yhteistyö ei toimi?

Työntekijöiden / kokemusasiantuntijoiden valmiudet / vaatimukset?

Mitä valmiuksia kokemusasiantuntijalta / työntekijältä vaaditaan, kun päihdetyötä tehdään yhdessä asiakkaiden hyväksi?

Millaista vuorovaikutusta vaaditaan kummaltakin osapuolelta?

Millä tavalla kokemusasiantuntijan oma tarina / kokemus hyödyttää toimintakeskusasiakkaita?

Mikä merkitys kokemusasiantuntijan kouluttautumisella on?

Mitkä ovat kokemusasiantuntijan tehtävät?

Yhteistyön haasteet

Mitä haasteita yhteistyöhön liittyy?

Millaisiin haasteisiin itse olet törmännyt

Millä tavalla haasteisiin voidaan vastata?

Kehittäminen ja tulevaisuus

Millä tavalla kokemusasiantuntijatoimintaa voidaan kehittää matalan kynnyksen toimintakeskusympäristössä?

Miltä kokemusasiantuntijatoiminnan ja työntekijöiden yhteistyö näyttää tulevaisuudessa?

Miten kokemusasiantuntijuus kehittyy päihdepalvelujärjestelmässä?

Mitä muuta aiheeseen liittyvää haluaisit kertoa?

Infokirje

Infokirje

7.3.2018

Tiedote opinnäytetyöstä

Arvoisat Vaihtoehto 90 ry:n ja Open Door -toimintakeskusten ohjaajat ja kokemusasiantuntijat.

Olen opinnäytetyötä tekevä sosionomiopiskelija Turun Ammattikorkeakoulusta. Olen saanut A-klinikkasäätiöltä tutkimusluvan opinnäytetyötä varten. Tutkimuksen aiheena on päihdetyön kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyö matalan kynnyksen palvelussa. Tarkoituksena on tutkia kokemusasiantuntijuuden merkitystä toimintakeskusympäristössä tehtävässä päihdetyössä. Tutkimuksella kartoitetaan myös kokemusasiantuntijatoiminnan kehittämiskohteita matalan kynnyksen palvelussa. Aineisto tutkimukseen kerätään haastattelemalla työntekijöitä ja kokemusasiantuntijoita. Haastattelun yhteensä kolmea toimintakeskusten työntekijää ja kolmea kokemusasiantuntijaa.

Haastattelut toteutetaan yksilöhaastatteluina maaliskuun-huhtikuun 2018 aikana. Tarkemmat haastatteluajankohdat selviävät myöhemmin. Haastattelut nauhoitetaan ääninauhurilla. Haastatteluihin osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Haastatteluista saadut tulokset käsitellään anonymisti ja aineistoa säilytetään salasanalla suojatuissa tiedostoissa, kunnes opinnäytetyö on valmis. Toivon, että saisin haastatella henkilöitä, joilla on kokemusta ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyöstä ja jotka ovat aiheesta kiinnostuneita.

Opinnäytetyön yhteyshenkilönä toimii Pirjo Tuominen A-klinikka Oy:stä. Turun Ammattikorkeakoulun osalta työtä ohjaa lehtori YTM, KM Tiina Laakso. Vastaan mielelläni opinnäytetyöhöni liittyviin kysymyksiin ja annan tarvittaessa lisätietoja.

Ystävällisin terveisin!

Kimmo Määttänen

Suostumuslomake

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN

Annan suostumukseni Turun ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijan Kimmo Määttäsen tekemälle haastattelulle. Haastattelussa kerätään tietoa Vaihtoehto 90 ry ja Open Door -toimintakeskusten ohjaajien ja kokemusasiantuntijoiden yhteistyöstä, sen vaikuttavuudesta ja tulevaisuuden kehittämiskohteista. Olen tietoinen siitä, että kaikkia tutkimuksessa saatuja tietoja käsitellään luottamuksellisesti ja siten, ettei henkilöllisyyteni paljastu. Tutkimuksesta saatuja tietoja käytetään opinnäytetyöhön ja A-klinikkasäätiön ja Oy:n palveluiden kehittämiseen. Voin keskeyttää tutkimukseen osallistumiseni milloin tahansa, mikäli niin haluan.

Nimi

Annan suostumukseni tutkimukseen. Suostun myös siihen, että haastattelu nauhoitetaan.

Aika ja paikka

Allekirjoitus

Lisätietoja opinnäytetyöstä antaa:

Kimmo Määttänen